

K 1214
12

სალომონ ცაიშვილი

— — —

გერასიმე
პლახდარიშვილი

„სახალხო განათლების“ გამოცემა
თბილისი 1947

სოლომონ ტაიშვილი

371(47.982)/092
კაქაძე

მ. ს. 2019-17622.

R1814
1a

გერასიმე ქლანდარიშვილი

(მონოგრაფია)

გაზეთ „სახალხო განათლების“ გამოცემა

თბილისი—1947

გეგასიბე კანანრაიბვილი

I

ჩვენი ქვეყნის სახალხო განათლებისა და სწავლა-აღზრდის ასპარეზზე გერასიმე კალანდარიშვილი ია კრძალვით მოკიაფე. სანთელია, რომელიც მძლავრი წვისაგან აღრე დაიღვენთა, მაგრამ მისი შუქი დღემდე მოღწეულა და იმგვარადაც, რომ განსაკუთრებულ ყურადღებასა და პატივისცემას იმსახურებს.

ის იყო, უწინარეს ყოვლისა, ერთ-ერთი ნიჭიერი და ღირსეული პირმშო გასული საუკუნის სამოციან წლებში აღორძინებული აზროვნებისა, ის იყო აღმზრდელი და მასწავლებელი, რომელმაც იკისრა სათანადო ნიადაგის მომზადება ამ უკვე აღორძინებაში შესული აზროვნების შემდგომრ განვითარებისათვის.

ის იყო თავის დროისათვის განათლებული პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე, თავგამოდებით მზრუნველი ახალი თაობის აღზრდისათვის და ეროვნული სახალხო სკოლის მშენებელი, რამდენადაც ეს შეიძლებოდა ან ზერხდებოდა იმ პერიოდში.

ის იყო თავის მოსწავლეთათვის საყვარელი მასწავლებელი და აღმზრდელ-დამრიგებელი, რომლის ყოვე-

ლი სიტყვა და საქმე, უბრალო ადამიანური ქცევა მთელი მსოფლიოსა და მოქმედების სარბიელზე სანიმუშო და მისაბაძი გამხდარა. გერასიმეს ერთ-ერთი ნიჭიერი მოწაფე კიდევაც წერს თავის დღიურში: „მე სულით და გულით მსურს ყველაფერში მივბაძო მას, ვემსგავსო მას და დაეადგე იმ გზა-კვალს, რომელზედაც იდგა გერასიმე კალანდარიშვილი“.¹

ეს სახელი საქართველოს სახალხო განათლების ისტორიის მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ერთ შესამჩნევ კაბადონს ამშვენებს.

¹ ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, იონა მუხარგიას დღიურები, 1874 წ. 9 თებერვალი.

გერასიმე სიმონის-ძე კალანდარიშვილი დაიბადა 1836 წლის 16 (4) მარტს სოფ. ნიგოთში—გურიაში, რომელიც მაშინ მთლიანად ერთს, ოზურგეთის მაზრას შეადგენდა. ნიგოთი ამჟამად ლანჩხუთის რაიონში შედის და ერთ-ერთ მოწინავე სოფლად ითვლება. გერასიმეს დაბადების წლებში კი ამ სოფელს არავითარი კულტურული წამოწყება და არც არავითარი სკოლა არ გააჩნდა. ნიგოთს კი არა; იმ ხანებში მთელ გურიაში არ არსებულა არც ერთი ტიპის საერო ან სასულიერო სასწავლებელი. ამიტომ, როგორც თითქმის ყველა იმდროინდელ ამ მხარის ქართველ მოღვაწეს, გერასიმესაც შინ უზღებოდა წერა-კითხვის შესწავლა, მამის „უამნისა“ და „დავითნის“ საშუალებით, ცხადია, ჯერ ხუცურისა და უფრო გვიან კი—მხედრულისა, რადგან სასწავლო სახელმძღვანელოები ძნელი საშოვარი იყო, თუ არა ისევ ხარის ბეჭი და შინაური მიწერ-მოწერა.

გერასიმეს მამას, წვრილშვილიანსა და სოფლის დარბი, თითქმის მცირემცოდნე მღვდელს, იმდენი სურვილი, მონდომება, ღონე და სახსარი გაჰყოლია, რომ ნიჭიერი და ბეჯითად მეცადინე შვილი „სწავლას ძირიდან კენწერომდე“ ასდევნებოდა. ამიტომ, რაკი გურიაში არც ერთი სკოლა არ იყო, მას საქართველოს სხვა რომელიმე კუთხეში უნდა მოეძებნა იგი.

დასავლეთ საქართველოში იმ დროს საერო სკოლა მართლაც არსად ყოფილა, მაგრამ „აღსაზრდელად სასულიეროთა ყრმათა“ მხოლოდ სამეგრელოში, ქუთაისსა და რაჭაში არსებული ე. წ. „მაზრის სამრევლო სასულიერო სასწავლებლები“, რომლებიც თბილისის სასულიერო სემინარიაზე ყოფილან მიწერილნი, როგორც საქართველოს დანარჩენ პროვინციებში (თელავში, სიღნაღში) არსებული ამ ტიპის სკოლები.

პატარა გერასიმე, თავის ძმებთან ერთად, ხდება მოსწავლედ ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლისა, რომლის კურსის წარჩინებით შესრულების შემდეგ თბილისის სასულიერო სემინარიაში გადავიდა. მაგრამ მას ფული უფრო ფართო ასპარეზზე მიუწევდა, ის თავისთავში გრძნობდა ძალას, რომელიც სოფლის მღვდლის მოვალეობაში ვერ თავსდებოდა და ამიტომ სემინარიის კურსსაც ვერ კმარობდა... და მართლაც, როგორც წარჩინებული და ბეჯითი მოსწავლე, ის ახერხებს შესვლას კიევის სასულიერო აკადემიაში.

კიევის სასულიერო აკადემიის კურსდამთავრებული, 25 წლის ახალგაზრდა გერასიმე კალანდარიშვილი, „1861 წელს დაინიშნა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველად“.¹ და ამ დღიდან იწყება ახალი ხანა როგორც პირადად გერასიმეს, ისე ამ სასწავლებლის მოსწავლეებელთა და მოსწავლეთა ცხოვრებაში. როგორც ვახ. „დროება“ აღნიშნავდა, ის „ნიადაგ იმის ზრუნვაში იყო, რომ სასწავლებლისათვის რაიმე წარმატება მიეცა“.²

¹ „დროება“, 1874, № 411.

² იქვე.

ნორმალური პირობები შეექმნა როგორც მოსწავლეთა, ისე მასწავლებელთათვის და სასწავლებლის ავტორიტეტი აემალღებინა მით, რომ საბოლოოდ დაეთრგუნა სწავლების მანამდე არსებული რეჟიმი, რომელიც მოსწავლეთა ფიზიკურ დასჯაზე—ცემა-ტყეპაზე იყო დამყარებული.

III

თუ რა მდგომარეობაში იყვნენ ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის მოსწავლეები გ. კალანდარიშვილის მისვლამდე, ე. ი. 1861 წლამდე და შემდეგაც, ამის შესახებ თვითონვე აღნიშნავს ის ერთს თავის პოლემიკურ წერილში:

„ვინ არ იცის, რომ სწავლა მარტო მასწავლებელზე კი არ არის დამოკიდებული, არამედ ბევრგვარ სხვა პირობებზედაც. საქმე შორს წავა და არც საჭიროა, რომ ყველა პირობებზე ვილაპარაკო... შევხედოთ მაგალითად ამ სასწავლებლის მოსწავლეთა ცხოვრებას. წარმოიდგინეთ,—განაგრძობს ის, — ვისაც არ გინახავთ, ქალაქის გარეთ, მთაზე სასწავლებელი და იმის ახლოს და შორს, აქა-იქ კლდეებზე და ფერდობებზე გაფანტული პატარა, ხის ქოხები, შეუღესავი, ფარღალალებიანი კედლებით, უფანჯრო, ტალახიანი მიწის იატაკით,—რომელშიაც სტოლის, სკამის, კრავატის და სხვა მებელის მაგივრობას რამდენიმე ფიცრები ასრულებენ.

თითქმის უმეტესი ნაწილი მოსწავლეებისა ამისთანა სახლებში დგანან... მჭადი და ლობიო მათი უმთავრესი საზრდოა. ხორციული არა თუ უბრალო დღეებში, კვირაობით და დღესასწაულობითაც ძალიან იშვიათად აქვთ. მოსამსახურეები მათ არა ჰყავთ. ამისთვის შეშა-

ზე, წყალზე და საჭმლის მომზადებაზედ, ე. ი. მჭადის გამოცხოებაზედ და ლობიოს მოხარშვაზე, თვითონ უნდა იზრუნონ; მსგრამ როდის, დილის 8 საათიდან ნაშუადღევს პირველსა და მესამე საათამდე კლასში არიან. კლასიდან რომ გამოდიან, ისინი სჭამენ სადილს — წინა დღეს გამომცხვარს ციფ მჭადს და ლობიოს; მერმე ფიჩხის და წყლის მოტანას, ვახშმისა და მეორე დღისათვის სადილის კეთებას უნდებიან; საჭმელს ამზადებენ ქოხის შუაგულს ანთებულს ცეცხლზე, რომელიც უმეტეს ნაწილად სანთლის მაგიერობასაც შვრება წიგნის კითხვის დროს.

ზოგი მოწაფეები აქაურს ღარიბ მცხოვრებლებთან ბინადრობენ, მაგრამ თითქმის იმავე გაჭირვებით, ბნელს, უფანჯრო, უბუხრო და უმებელო სახლებში;—აი უმეტესი ნაწილი მოსწავლეების ცხოვრება; ამისთანა გაჭირვებული ბავშვები მეტად ხშირად ავად ხდებიან და რადგანაც არც შოვლა და არც რიგიანი საჭმელი აქვთ, უბრალო სწეულეზაც საშინლად უძნელდებათ... მე არ ვამბობ თუ რა ნაკლებეგანება¹ აქვთ მათ ტანისამოსისა, ქვეშაგებისა, წიგნებისა და სხვა უსაჭიროესი ნივთებისა, ეს ხომ ახალი ამბავი არ არის“...¹

ამას წერდა ის ამ სასწავლებელში 10 წლის მუშაობის შემდეგ, როცა მთელი ამ ხნის განმავლობაში დაუცხრომელი ენერგიით მოქმედებდა როგორც მასწავლებელი, დამრიგებელი და ზედამხედველი, რომელიც ცდილობდა თავისი ზრუნვა რითიმე დასჩენოდა სასწავლებლის არა მარტო შინაურს წყობას, დისციპლინასა და სწავლა-აღ-

¹ „მნათობი“, 1870, № 1.

ზრდის საკითხებს, არამედ სკოლის გარეშე ცხოვრებასაც იმ შევირდებისას, რომელთაც სხვადასხვა მიზეზთა გამო „ბურსაში“ ვერ მოუპოვებიათ ადგილი და თავშესაფარი.

ხოლო თუ რა პირობებში მიმდინარეობდა, ან რა დონეზე იდგა გერასიმე კალანდარიშვილის დანიშვნამდე ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში სწავლა-აღზრდის საქმე, ამაზე მშვენივრად მოგვითხრობს ამავე სკოლის მამინდელი მოსწავლე—სასწავლებლის „ბურსაში“ მცხოვრები და შემდეგ ცნობილი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე გიორგი იოსელიანი (1847-1919).

„მე ვსწავლობდი ქუთაისის ოთხკლასიან სასულიერო სასწავლებელში იმ დროს, როცა იმერეთის ეპარქიის ეპისკოპოსად იყო გერმანე, — წერს იოსელიანი (წყალტუბელი). ეს სწორედ ის დრო იყო, როცა თითქმის ყველა სკოლაში ფიზიკურ დასჯას პირველი ადგილი ეჭირა სწავლა-აღზრდის საქმეში. ეპისკოპოსის სადგომი ისე ახლოს იყო ჩვენი სკოლის ნახევრად დანგრეულ შენობასთან, რომ მღვდელ-მთავარს და სხვებსაც ძლიერ კარგად ესმოდათ ბროწეულის წკეპლებით ნაცემი ყმაწვილების წივილ-კივილი, მაგრამ ყურადღებას არავინ აქცევდა; რადგან ეს ჩვეულებრივ მოვლენად მიაჩნდათ.

სკოლის შენობის ქვემო სართულში მოთავსებული იყო ესრედ წოდებული ბურსი, სადაც ინახავდნენ მღვდლების ობოლ შვილებს. ბურსაში სუფევდა გამოუთქმელი სიღარიბე და უსუფთაობა და ამიტომაც ხშირად ჩნდებოდა ყოველგვარი გადამღები სნეულება, რომელთა მსხვერპლად ხდებოდა გარედან მოსიარულე შევირდებიც. სწავლა-აღზრდას არავინ ყურადღებას არ

აქცევდა და ამიტომაც, რასაკვირველია, ძლიერ ცუდ მდგომარეობაში იყო. ზოგიერთ მასწავლებლებს კლასში, განსაკუთრებით საღამოს გაკვეთილებზე, გულდაგულ ეძინათ მაგიდაზე იდაყვებზე დაბჯენილებს და ამ დროს შევირდები სულგანაბული ისხდნენ, მინამ ზარის რეკა არ გაისმოდა და გაკვეთილი არ ფათავდებოდა!“¹

ამას დაემატება, როგორც თვითონ კალანდარიშვილი აღნიშნავს, საერთო სიციწროვე და მოუწყობლობა სასწავლებლის ბინისა, მასწავლებლის ხელფასის სიმცირე, რაც იწვევდა ხშირად საქმისათვის მოუმზადებელი მასწავლებლის გამოყენებასაც და სხვ. ამ „გარემოებაში, —წერს გ. კალანდარიშვილი, — გასაკვირველი არ იყო, რომ მოსწავლეები უმეტეს ნაწილად 2 და 3 წელიწადს რჩებოდნენ თითო კლასში და ზოგიც 4 წელიწადს“.

აი როგორი ატმოსფერო, მუშაობის რა პირობები და ნიადაგი დახვდა მაშინდელს რუსეთში განათლებამიღებულ აკადემიელ გ. კალანდარიშვილს ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში 1861 წელს. მას, პედაგოგიკის ახალი იდეებისა და სწავლების საქმის ნიჭიერ წარმომადგენელს სამოციანი წლების საქართველოში, საცა ყოველი ახალგაზრდა, ვისაც კი-რაიმე განათლების ნაშუქი გულს ჩასწვდენია, სამშობლოს მსახურების შეგნებაშდე ასულა,—არ შეეძლო გულგრილი მაყურებელი ან ჩინოვნიკურ აღმასრულებელი ყოფილიყო ყოველივე ძველისა და ტრადიციით დაკანონებულისა. მით უმეტეს მისი საქმიანობა, სამოქმედო უბანი იყო სახალხო განათლება, მომზადება და აღზრდა მომავალი თაობისა,

¹ მელ. კელენჯერაძე—„გაბრიელ ეპისკოპოსი“—გვ. 105—6.

რომელსაც ევალებოდა უკეთესი მერმისის შექმნა და განხორციელება ჩვენს ქვეყანაში.

ეს ის დრო იყო, როდესაც ევროპასა თუ რუსეთში განთლებული ზოგიერთი ქართველი საასპარეზოდ ემზადებოდა. ნორჩი, ახალი ძალა უკვე მზადებაში იყო ამკარად დაპირისპირებოდა ძველს, უკვე საკმაოდ დახვესებულსა და დაჭაობებულს ცხოვრებას, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე გუბებს ეძახდა. პირველად ხომ ამ გუბეში აღმოაჩინა მან ლუარსაბ თათქარიძე და მისი მსგავსნი ცხოველები, რომელნიც ამ ცხოვრების წინამძღოლობასა და მის საბოლოოდ შენარჩუნებას ჩემულობდნენ. მაგრამ მწერლის გაშლილმა ბადემ ისინი ნაპირებზე გაათრია და ამით „ცხოვრების მყუდროება“ დაარღვია. სამოციანი წლების სიო თანდათან ძლიერდებოდა. ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის საუკეთესო, პატრიოტული და მოწინავე იდეებით გაქვინთილი ლექსები („მუშა“, „პოეტი“, „ქართველ სტუდენტთა სიმღერა“, „ქართველის დედა“, „კაკო ყაჩაღი“, „სალამური“, „მუშური“ და სხვ.) ზოგი დაწერილი იყო და ზოგიც იწერებოდა. ილიას „მგზავრის წერილების“ იდეები ყალიბობის პროცესში იყო და კიდევ უფრო გაბედულად შეიძლებოდა მხილება იმისა, რომ „მძიმე საცხოვრებელი იყო ეს ჩვენი ქვეყანა გონიერი კაცისათვის, იმ კაცისათვის, რომელიც თავის-თავის გარეითად, სხვაზედაცა ფიქრობს, სხვაზედაცა სწუხს. ის ჩვენში ფრთას ვერ გაშლის, სულს ვერ მოიბრუნებს. შევა დიდკაცის სახლში, თუ თვითონ დიდი კაცია—პატივი აქვს, ე. ი. კანონიერად გაუღიმებენ, კანონიერად ხელს ჩამოართმევენ. თუ პატარა კაცია, მაშინ წელს გაუშინჯავენ, კარგად იგრიხენ-

ბა თუ არა: თავი მზეუჭვრიტისა აქვს თუ არა: როგორც მზეუჭვრიტა მზისკენ მიბრუნდება, ისე თავიც იმისაკენ უნდა მიბრუნდეს, ვინც ორი თუ სამი სტრიქონით თავად-აზნაურობის სიაში წინ არის მოხსენებულა²! — წერდა ილია ჭავჭავაძე 1862 წელს.

ეს სწორედ ის წელიწადი იყო, როცა გერასიმე კალანდარიშვილი ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში დასავლეთ საქართველოს სინამდვილეში იმ დროის ამ ერთ-ერთ უფართოეს სასწავლო დაწესებულებაში, — როგორც ამას ი. გოგებაშვილი იტყვოდა, — თავის ორი წლის მუშაობას აჯამებდა და შემდგომი მუშაობის უფრო რადიკალურ გეგმებს სახავდა. მას, გარდა იმისა, რომ ფართო მომზადება და უმაღლესი განათლება ვაჩნდა, ამ სარბიელზე ენერგიული მოქმედებისათვის ზურგს უმაგრებდა და გამბედაობას აძლევდა ის მოწინავე იდეები და ახალი განწყობილებანი, რომელთაც ის იცოდა დაწესებულებული რუსეთში სწავლის მიღების დროს სხვა მის თანამედროვე დიდ ქართველებთან ერთად, რომელნიც ჩვენში „თერჯდალეულებად“ არიან ცნობილნი.

გამოჩენილი პედაგოგები გერასიმე კალანდარიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვა მათი მიმდევარი მოწინავე მასწავლებლები ისეთივე ნოვატორნი და რეფორმატორები იყვნენ ქართული პედაგოგიკისა და სახალხო განათლების საქმეში, როგორც — „თერჯდალეულები“ ახალს ქართულ მწერლობაში. მათი მოქმედება ემთხვეოდა ერთმანეთს არა მარტო ეპოქალურად, არამედ შინაარსობრივად და იდეურადაც. ქვეყნის მჯჯისცემის განახლება, ხალხის გამოღვიძება, გათვითცნობიერება და

² ილია ჭავჭავაძე, ტ. II, გვ. 631, 1941 წ.

განათლება, — იყო ის პირველი ნაბიჯები, რომელთაც მრავალგვარი წინააღმდეგობის დაძლევა უხდებოდათ. გერასიმე კალანდარიშვილს სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე ამ ნაბიჯის გადადგმისა არ შეშინებია, თუმცა წინააღმდეგობა მეტი იყო, ვიდრე მხარის დაჭერა. ზოგიერთები შეუჩვეველ ლხინს შეჩვეულ ჭირს ამჯობინებდნენ და ისევ ძველი გზით სიარულს ირჩევდნენ; როგორც გვიწირავს ისე ვწიროთო—გაიძახოდნენ ზოგი მონიტელიგენტო ხუცებიც კი, რამაც გამოიწვია, უეჭველად, გულისტკივილით აღსავსე შემდეგი სტრიქონების თქმა გერასიმესაგან: „...საკმაოდ ბევრია იმისთანა პირები, რომელნიც დაუზოგავად აძაგებენ სასწავლებელსა და მის მასწავლებლებს... იმისთვის, რომ წინანდებურად ცემა-ტყეპა აღარ არის; რას ისწავლიანო, შიში არა აქვთო და სხვ... მეტის-მეტად არ უნდა დაძრაახოს კაცმა ეს უმეცარი პირები ამისთანა ქცევისა და მსჯელობისათვის; ხშირად ისინი გულწრფელად მაინც ამბობენ; მეტი არ იციან, რა ჰქნან?! მაგრამ განა შეიძლება კაცმა გულგრილად უყუროს, როდესაც ამას შერება კაცი, რომელიც სწავლის ერთგვარ პრეტენზიას იჩენს?...¹

ეს სიტყვები ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში გ. კალანდარიშვილისაგან დაწყებულ სწავლების მეთოდებისა და წესრიგის გადახალისების გარშემო ატეხილ დისკუსიაშია ნათქვამი. ეს დისკუსია როგორც პრესაში, ისე პრესის გარეთ, კრებებზე და ყრილობებზეც მიმდინარეობდა. გერასიმე ყოველთვის თავის პოზიციებზე მტკიცედ იდგა და შეუთრეგებელ ბრძოლას აწარმოებდა.

¹ „დროება“, 1870, № 1.

1871 წელს ქუთაისში შემდგარ იმერეთის სამღვდელთა კრების შესახებ გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდილ „მორაპნელი ბლადოჩინის“ კორესპონდენციაზე გერასიმე კვლავ წერდა, რომ ამ „კორესპონდენციაში მართალი მხოლოდ ის იყო, რომ ეს კრება მართლა იყო ქუთაისში, დანარჩენი კი, რაც იქ ეწერა, უმეტეს ნაწილად სულ ტყუილი იყო“¹, და დაწვრილებით, დასაბუთებულ ი ფაქტებითა და შეუვალი არგუმენტებით გასდევს წერილის ავტორს ბოლომდის, რომ მტკიცედ და დამაჯერებლად დაიცვას სასწავლებლის უფლება და სახელი, დაიცვას მასწავლებლის ინტერესები და თვალსაჩინოდ გააშუქოს მოსწავლეთა მდგომარეობა და პირობები. ის ამ ფელეტონის დასკვნაში კვლავ დამაჯერებლად აღნიშნავს: „რუსეთში არ არის სასულიერო სასწავლებელი, რომელიც მოსწავლეების რიცხვით შეედარებოდეს ქუთაისის სასწავლებელს: ამაში არის ახლა 460, და ხან მეტიც, 500-მდის მოსწავლე. ამათგან მხოლოდ 40 ცხოვრობს სასწავლებლის პანსიონში, დანარჩენი გარეშეგირდები არიან. ძნელი წარმოსადგენია, ვისაც არ უნახავს, რა ცუდი და შესაბრალისია ამ გარეშეგირდების მდგომარეობა.

წარსულ წელში იყო სასწავლებელში უწმინდესი სინოდისაგან გამოგზავნილი რევიზორი, რომელსაც დავლბლი და დათვალეირებული ჰქონდა თითქმის მესამედი რუსეთის სასულიერო სემინარიები და სასწავლებლები სხვადასხვა მიყრუებულს და ღარიბ მაზრებში. მან მითხრა, რომ „ამგვარს საძაგელ მდგომარეობაში, როგორშიც ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის გარემოწაფეები არიან, არსად არ მინახავს მოსწავლენიო“². და ის მოით-

ხოვდა სამღვდლოების ამ კრებისაგან ამ მდგომარეობის
გამოსწორებას, სასწავლებლის ბინის გაფართოებას, მას-
წავლებელთა ეკონომიურსა და საყოფაცხოვრებო პირო-
ბების გაუმჯობესებას და, რაც უმთავრესად მიაჩნდა,
პანსიონის გაფართოებასა და მოსწავლეებისათვის მე-
ცადინეობისა და ცხოვრების ხელსაყრელი პირობების
შექმნას და ამით ორწლიანობისა და, ხშირად, სამწლია-
ნობის აღმოფხვრას. რაც შეეხება მოსწავლეთა ფიზიკურ
დასჯას, ცემა-ტყეპას და სწავლების სხვა უხეშ მეთო-
დებს, ისინი ხომ სასწავლებელში შესვლისთანავე აკრ-
ძალა. ამ მხრივ იგი გაამზავრა და მხარი დაუჭირა ისეთმა
გავლენიანმა პირმა, როგორც გაბრიელ ეპისკოპოსი
იყო, რომელიც სწორედ იმ ხანებში (1860 წ. 2 ივლისს)
თაინიშნა იმერეთის ეპარქიის მღვდელმთავრად, როცა
გერასიმე კალანდარიშვილი ქუთაისის სასულიერო სას-
წავლებლის ზედამხედველად—.

მართლაც, ქუთათელი ეპისკოპოსის გერმანეს (გვა-
რად გოგოლაშვილი) გაღწყვანისა და გაბრიელის (ქიქო-
ძის) დანიშვნის შემდეგ სასულიერო სასწავლებლის პი-
რობებიც რომ ჩქარა შეცვლილა, ამას დაწვრილებით და
დაკვირვებით მოგვითხრობს ამ სკოლის იმდროინდელი
მოსწავლე და უკვე ჩვენი ნაცნობი გიორგი იოსელიანი.
გაბრიელის მოსვლის შემდეგ მალე შეცვლილა სასწავ-
ლებლის ზედამხედველიც: მ. გ. ხელიძის ნაცვლად გ. კა-
ლანდარიშვილი მიუწვევდით და სკოლის ცხოვრებასაც
ახალი შუქი მოჰფენია. „განსვენებული მღვდელმთავ-
რის მობრძანების შემდეგ,—იგონებს იოსელიანი,—
ჩვენს სკოლას შედარებით დიდი ცვლილება დაეტყო:
როზგებით ცემა მოისპო, კლასებს უფრო სუფთად ინა-

ხადნენ და მასწავლებლებიც ერთგულად ეკიდებოდნენ თავიანთ მოვალეობას. თითონ გაბრიელი ხშირად შემოდოდა გაკვეთილებზე, ბევრ რაშეებს გვიკითხავდა და, როცა მასწავლებლის განმარტება, ანუ შევირდის პასუხი არ მოეწონებოდა, თვითონ ჩაერეოდა საქმეში... განსვენებული ყველას ლმობიერად ეპყრობოდა და დარიგებას აძლევდა. რა ცვლილება მოხდა მის დროს ქუთაისის სასულიერო მასწავლებლის მდგომარეობაში, ეს ყველამ კარგად იცის“.¹

ამ ცვლილებათა მთავარი ინიციატორი, ორგანიზატორი და გამტარებელი გერასიმე კალანდარიშვილი იყო, რომელსაც დახმარებასა და მხარდაჭერას უწევდა გაბრიელ ეპისკოპოსი. ნიჭიერ ახალგაზრდასა და ნივთიერად ხელმოკლე გერასიმე კალანდარიშვილს გაბრიელი მატერიალურადაც ეხმარებოდა, როგორც იტყვიან, ხელს უშართავდა და ამით ცხოვრებისა და მოქმედების პირობებს უმსუბუქებდა. ამ გარემოებაზე მიგვითითებს გაბრიელის ოს დღიურების სახით წარმოებული დავთრები, რომელიც მას გამღვდელმთავრების დღიდანვე მთელ თავის სიცოცხლის მანძილზე უწარმოებია და სადაც კალანდარიშვილთან ერთად არა ერთი და ორი ცნობილი ქართველ მოღვაწეთაგანია ნახსენები მრავალჯერ ფინანსური და სხვა სახის დახმარებამიღებულად.² სახასიათოა, რომ ამ მხრივ გაბრიელი ბაძივდა; თუ მას ბაძივდა მეორე, აგ-

¹ მ. კელენჯერიძე, „ცხოვრება გაბრიელ ეპისკოპოსისა“, გვ. 197.

² მ. კელენჯერიძე, „გაბრიელ ეპისკოპოსი“, გვ. 149-188.

წევრე ქუთაისში მცხოვრები და ეპისკოპოსის დიდი მეგობარი ცნობილი ქართველი სამხედრო მოღვაწე და მწერალი გრიგოლ დადიანი (კოლხიდელი), რომლის დავთარიც ამგვარადვე აჭრელებულია აღნიშვნებით სხვადასხვა ქართველ მოღვაწეებზე გაცემული დაუბრუნებელი ხაზსრების შესახებ¹.

გერასიმე კალანდარიშვილისა და გაბრიელ ეპისკოპოსის მეგობრობა და შეთანხმებულობა ყველა დოკუმენტიდან ჩანს, რაც მთლიანად დააგვირგვინა შემდეგ მათმა დანათესავებამ მით, რომ გერასიმემ შეირთო (1872 წ.) გაბრიელის ძმის, ათანასე ქიქოძის ქალი ნინო, საკმაოდ განათლებული, დროისშესაფერისად მომზადებული და იშვიათი ზნეობის ადამიანი, რომელიც ნამდვილ მეგობრობასა და თანამგზავრობას უწევდა ხალხის განათლების საქმეებით ფაქტობრივ მეთაურობას. ნინოს პიროვნებას ქვევით უფრო დაწვრილებით გავეცნობით, როცა გერასიმეს წამოწაფარის დღიურის რამდენიმე გვერდს გადავიკითხავთ. ახლა კი ისევ გერასიმეს საქმიანობას ვავადევნოთ თვალყურით.

ამ საქმიანობის ერთადერთი საგანი და ასპარეზი კვლავ სახალხო განათლება და ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელია, რომლის ყოველმხრივ გაუმჯობესებისათვის დაუზოგავად იბრძვის იგი. სასწავლებელიც, ცხადია, თანდათან ეძლევა წარმატებასა და პრესის განსჯის საგანიც ხდება. ამ განსჯისა და კამათიდან საჭიროა აქ რამდენიმე ამონაწერის გაკეთება ისევ გერასიმეს კალმის ნაღვაწიდან ამა თუ იმ მოწინააღმდეგესთან პოლემ-

¹ ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, გვ. დადიანის ფონდი.

მიკაში, სადაც ის მთელ რიგ საგულისხმო ცნობებსაც იძლევა სკოლისა და განათლების სხვადასხვა საკითხზე.

ჟურნალ „მნათობის“ 1870 წლის პირველ ნომერში კალანდარიშვილი წერდა: „ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელს უმეტესი წლიური საშუალება (3.537 მან.) ადგილობრივი, საეკლესიო ხაზინიდან ეძლევა. მოკლე დროში სასწავლებელი მოელის „უსთავისებრ“ სრულს ცვლილებას, რომლის შემდგომ მას დასჭირდება წელიწადში სარჩოდ 13.000 მანეთი ზედმეტი. მე არ ვიცი ნამდვილად, კვლავაც ექნება სასწავლებელს სასულიერო მთავრობისაგან ახლანდელი შემწეობა ფულით (3.537) თუ არა; უსთავისებრ მთავრობა არ არის ამის ვალდებული და თუ აქაურს საეკლესიო ხაზინაში საშუალება ექნება, ამ სასწავლებელს კი არა, სემინარიას უნდა მოხმარდეს. მაგრამ ვთქვათ, რომ ეპარქიის მთავრობამ შესაძლოდ დაინახოს, რომ ახლანდელი შემწეობა კვლავაც აძლიოს სასწავლებელს, დანაშთენი 10.000 მანეთი ხომ სამღვდელოებამ უნდა იკისროს; თუ არ იკისრებს, შვილები გამოუზრდელად დარჩებიან. ამასთანავე ისიც არის, რომ თუ ერთი სასულიერო სასწავლებელი ახლა არ კმარა მთელი ეპარქიისთვის, მით ნაკლებად ექნება საკმაო მომავალში“...¹

როგორც ჩანს, აქ მრავალი საკითხია წამოჭრილი, მსჯელობის საგნად გამხდარი და მრავალგვარი შემოვლთით გაშუქებასა და გადაწყვეტასაც შიღწეული. დამართლაც, როგორც თვითონვე წერს, „სასწავლებელი თანდათან, წლითი-წლად, ცოტ-ცოტა შინც უმჯობეს-

¹ „მნათობი“—1870 წ. № 1.

დებოდა სწავლითა და სხვა მხრითაც; არც ერთხელ უკან არ ჩამორჩენილა ის თავის თანასწორ სასწავლებლებს საქართველოში. მაშინდელს გარემოებაში, იმ საშუალებით, რაც სასწავლებელს ჰქონდა, უკეთესად საქმის წაყვანა შეუძლებელიც იყო¹, დასძენს იგი და კვლავ თავისებური თავმდაბლური ტონით განაგრძობს:

„მე ძლიერ შორს ვარ იმაზე, რომ სასწავლებელს ქება შევასხა; ღმერთმა დამიცვას! მაგრამ სიმართლე ითხოვს, რომ ამ შემთხვევაში, როგორც ყოველთვის, შედარებით ესჯიღეთ საგანზე“.² და ეს შედარებით სჯა და ფაქტიური მდგომარეობა ამჟღავნებდა, ყოველგვარი ძველის მოტრფივალთა საწინააღმდეგოდ, რომ სასწავლებლის ავტორიტეტი აღმავლობის გზაზე იყო შემდგარი, რომ იგი ამ დუხჭირ პირობებშიც კეთილსინდისიერი მზრუნველისა და ზედამხედველის ხელში თანდათან გამოდიოდა არსებულ სავალალო მდგომარეობიდან. „უკანასკნელი წელიწად-ნახევრის განმავლობაში (1868) სასწავლებელს მოემატა მოსამზადებელი და სამი პარალელი კლასები. ამით მოისპო თითქმის მხოლოდ ერთი ცუდი გარემოება სასწავლებლისა — მოსწავლეთა სიმრავლე და სიციწროვე კლასებში“.³

მაგრამ კეთილსინდისიერი, საქმის სიყვარულით გატაცებული და ენთუზიასტი ზედამხედველი მარტო ამგვარი მიღწევებით როდი კმაყოფილდებოდა. ევროპული ყაიღის ინტელიგენტი, განმანათლებელი და პედაგოგი, რომელმაც უკვე შეისწავლა, გაიზიარა და იწამა მაღალი

¹ „მნათობი“, 1870 წ. № 1.

² იქვე.

³ იქვე.

იდეა ზოგადკაცობრიული აღზრდისა, დაეწაფა პიროგოვის, ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვისა და უშინსკის პედაგოგიკურ სისტემებსა და ცხოვრების განმაახლებელ აზრებს. მისი სასწავლებელიც, რაც უნდა უწყებრივი და საეკლესიო ყოფილიყო იგი, მაინც ახალ ყაიდაზე უნდა გარდაქმნილიყო, რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის მოწინავე სკოლების ტიპს დამსგავსებოდა როგორც შინაარსით, ისე გარეგნულადაც.

„... რუსეთში თითოეულს სასულიერო სასწავლებელს აქვს თავისი საავადმყოფო აფთიაქით, დოქტორით, ფერმლით და ყველა საჭირო მოწყობილობით,—წერდა გ. კალანდარიშვილი. — მით უმეტეს საჭიროა ეს ქუთაისის სასწავლებლისათვის, სადაც მეტისმეტად ცუდი ცხოვრებისაგან მოსწავლეები ხშირად ავადმყოფობენ“. ამას გარდა ხაზს უსვამდა იმ გარემოებასაც, რომ ისინი ავადმყოფობის დროს ისტოვებენ სასწავლებელს; შინ, შორეულ სოფლებში შიემგზავრებიან, ზოგიც გზაზე ცივდება და უარესად ხდება, ზოგიც მორჩენის შემდეგ დიდხანს რჩება სოფლად და, ამრიგად, სწავლას სცდებოა. ამიტომ, მისი აზრით, რომელიც მან ერთ-ერთ საერთო კრებაზე წამოაყენა, საჭირო იყო სასწავლებელთან დაარსებულყოფილ შესაფერისად გამართული საავადმყოფო და კეთილმოწყობილი პანსიონი—„ბურსა“. ამავე კრებაზე გერასიმე კატეგორიულად მოითხოვდა გარემოგირდებისათვის ცალკე ზედამხედველის გამოყოფასაც. რადგან ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელს ჯერჯერობით არ გააჩნდა ეს გამართული და მოსწავლეთა კონტინგენტის მთლიანად დამტვევი ბურსა და ისინი „გაფანტულად და მოშორებით იდგნენ სასწავლებელზე და

ერთიმეორეზეც, — აღნიშნავდა კალანდარიშვილი, —
...ამიტომ ყოვლად შეუძლებელია სასწავლებლის ახ-
ლანდელმა ინსპექციამ ჯეროვანი ზედამხედველობა
იქონიოს მათზე“ (იქვე).

დროსა და არსებულ ატმოსფეროსთან შედარებით
უფრო შორსაც მიდის გ. კალანდარიშვილის პრაქტიკუ-
ლი მოთხოვნა სწავლა-აღზრდის გადახალისებისა და
გარდაქმნის დარგში. აღზრდის თავისუფალ პრინციპებ-
ზე მდგარი, იგი მოითხოვს აღსაზრდელთა ყოველმხრივი
განვითარებისათვის „სასწავლებელში გიმნასტიკის გაწ-
ყობას“. ბავშვის ნამდვილი აღზრდისა და განვითარები-
სათვის მას აუცილებლად მიაჩნია სპორტისა და ფიზიკუ-
რი აღზრდის სხვადასხვა სახის შემოღება სკოლაში, რა-
მაც ერთგვარი განცვიფრება და უკმაყოფილებაც გამო-
იწვია კონსერვატულად განწყობილ კლერიკალურ წრე-
ებში. მაგრამ გ. კალანდარიშვილი ამგვარ დაწესებულებ-
ებს არ უშინდება, იგი დაბეჯითებით გამოსთქვამს
აზრს და დაპირებას იძლევა, რომ ყველაფერი ეს სკოლას
სულ ახლო მომავალში ექნება.¹

1869 წლის „დროებაში“ (№ 41) გერასიმე კალანდარი-
შვილი ფართოდ და მკვეთრად აყენებს საკითხს ქუთაის-
ში სასულიერო სემინარიის გახსნის საჭიროების შე-
სახებზე.

„აუცილებელმა საჭიროებამ მოითხოვა, — წერს
იგი, — რომ რუსეთის სამღვდელოების მსგავსად, იმერე-
თის სამღვდელოებასაც ეზრუნა თავისი შვილების გამო-
ზრდაზე... იმერეთში და საზოგადოდ დასავლეთ საქართ-
ველოში სემინარია არ არის“. იგი სწუხდა იმაზეც, რომ,

¹ „დროება“, 1870, № 1.

სამწუხაროდ, „ოთხკლასიანი სასულიერო სასწავლებელიც მხოლოდ ერთია იმერეთში და გურიაში ისიც არ არისო“... მართალია, ეს სასწავლებლები მეტად განსაზღვრული ხასიათისა და უწყებრივი იყო, მათს მოვალეობაში მხოლოდ ხუცებისა და სხვა სასულიერო პირთა მომხადება შედიოდა, მაგრამ ეს მხოლოდ ოფიციალური მხარე იყო მათი — ძირითადი პრინციპი და საფუძველი, რაზედაც სასწავლებელი იყო აგებული, თორემ იქ სწავლამიღებულ მოქალაქეს უფლება რჩებოდა, თუ მას არ სურდა, არ ჩაეცვა ხუცის ანაფორა და სხვა გზით გამოეყენებინა შიღებული განათლება, რომელშიც გარდა სასულიეროსი, ე. ი. წმინდა საეკლესიო მსახურებისა, საურო ელემენტებიც შედიოდა. საღვთო წერილის გარდა იქ ხომ ისწავლებოდა ქართული და რუსული ენა და ლიტერატურა, ისტორია და გეოგრაფია, ბუნებისმცოდნეობა და ფიზიკა, მათემატიკური საგნები და ზოგიერთი უცხო ენაც. ასე რომ სასულიერო სასწავლებლისა და სემინარიის კურსდამთავრებულნი სამოქალაქო სარბიელზეც საჩინო ადგილს იჭერდნენ თავის დროს.

და რაკი ამგვარი სასწავლებლების გახსნას მეტი მხარდაჭერა ჰქონდა მართებლობისა და ზოგჯერ მატერიალური დახმარებაც, საჭირო იყო ამ მომენტით სარგებლობა და ასე თუ ისე განათლების გავრცელება ზალხის დაბალ ფენებში, საიდანაც უმთავრესად გამოსულნი იყო ქართველი სამღვდლოება. ამას ისიც უნდა დაემატოს, რომ სასწავლებელში, გარდა მღვდლის შვილებისა, სწავლის მოწადინე სამოქალაქოთა შვილებიც ხშირად ხვდებოდნენ და ყველაზე მეტი პროცენტი ამ კონტინგენტისა — გლეხის შვილზე ან გლეხური წრიდან გა-

მოსულ მოქალაქეთა შვილებზე მოდიოდა. ამიტომ ერთ-
გვარ ხელსაყრელობას გრძნობდნენ იმდროინდელი გა-
ნათლების მესვეურები ამ ტიპის სასწავლებლებში და
ისინიც იღწვოდნენ და არ ერიდებოდნენ ამგვარი გა-
ნათლების გავრცელებასა და სასწავლებლების გახსნას.

გერასიმე კალანდარიშვილის ხანგრძლივ მეცადინეო-
ბას, ბრძოლასა და ზრუნვას — დაარსებულყო ქუთა-
ისში სასულიერო სემინარიაც, ბოლოს და ბოლოს
ჰღირსებია განხორციელება. ამის შესახებ გაზეთ
„დროებაში“ ვკითხულობთ, რომ უკანასკნელ ხანებში ის
თავგამოდებით ცდილობდა „დაფუძნებულიყო ქუთაის-
ში სასულიერო სემინარია და ეს თავისი სურვილი ეპის-
კოპოსის გაბრიელის გაგლენით კიდევ აღასრულა...
მთავრობამ დაამტკიცა სემინარიის დაფუძნება ქუთაის-
ში“.¹

მაგრამ მისგან დაფუძნებული ამ დიდი საქმის საბო-
ლო დაგვირგვინებას ის ვერ მოესწრო, ხოლო იმ სას-
წავლებელში, რომლის ღირსეული მასწავლებელი, ზე-
დამხედველი და გულისხმიერი მზრუნველი ის იყო,
სულ 13 წელიწადი დასცალდა ღვაწლი.

1872 წელს შეუღლებულ ნინო ათანასეს ასულისა და
გერასიმეს შინაარსიანი ცხოვრება მხოლოდ წელიწად-
ნახევარს გაგრძელდა. იონა მეუნარგიას ცნობით, გერა-
სიმე 1873 წლის ნოემბრის უკანასკნელ რიცხვებში მძი-
მე ავად გამხდარა. 14 იანვარს გადაუყვანიათ საავადმყო-
ფოში, სადაც 1874 წლის 27 იანვარს (ძვ. სტ.), საღამოს
11 საათზე გარდაცვლილა „შემდგვ საშინელის წვალები-

¹ „დროება“, 1874, № 411.

სა და შფოთვისა“ და იქვე, ქუთაისის წმ. გიორგის ეკლესიის ეზოში დაუქრძალავთ შესაფერი გლოვა-მწუხარებით.¹

ამ ცნობით შეშფოთებული, სარგეი მესხის გაზეთი „დროება“ (№ 411) გულსტკივილით იტყობინება „სამწახურო ამბავს... ჩვენი ქვეყანა მოაკლდა ერთს სასარგებლო კაცს. იანვრის დამლევს ქუთაისში გარდაიცვალა გერასიმე სიმონის-ძე კალანდარიშვილი, რომელიც 12-ისთუ 13-ის წლის განმავლობაში შეძლებისამებრ შრომობდა ჩვენის ხალხის განათლებისათვის. ხალხში წერაკითხვის და სწავლის გავრცელება იყო იმისი მიზანი, რომელსაც შესწირა იმან თავისი ჯანმრთელობა“.

გაზეთი მკითხველის ყურადღებას მიაქცევს იმასაც, რომ გ. კალანდარიშვილი მართო კარგი მასწავლებელი, ინსპექტორი ან გამოცდილი მეთოდისტი როდი იყო, არამედ დროის მოთხოვნის სიმაღლეზე მდგომი თეორიული ცოდნით აღჭურვილი პედაგოგი და ავტორი რაგი პუბლიცისტური და პოლემიკური სტატიებისა, რომ მან „თავის სასახელოდ და სახსოვრად დაგვიტოვა ერთი სახელმძღვანელო წიგნიც. ყოველი იმისი ნაცნობი კეთილად მოიხსენიებს ამ კაცის დაუღალავ შრომას და განუდრეკლად აღნიშნული მიზნისადმი მსვლელობას“.²

ამ ნაცნობთაგან პირველ რიგში გოგებაშვილს უნდა მოვუსმინოთ. გ. კალანდარიშვილი ი. გოგებაშვილზე უფროსი იყო და მისი ერთგვარი წინამორბედიც სამოქმედო ასპარეზზე. მათი სულიერი კავშირი იმდენად ში-

¹ იხ. ი. მეუნარგიას დღიურები ზუგდიდის ისტ.-ეთნ. მუზეუმში.

² „დროება“, 1874, № 411.

ნაარსიანი, ღრმა და მომავლის იმედებით აღსავსე იყო, რომ გერასიმეს „უღვთო სიკვდილმა“ ახალგაზრდა ი. გოგებაშვილს სასოწარკვეთილი და მწუხარე ლირიზმით აღსავსე სიტყვები ათქმევინა:

„გერასიმე და სიკვდილი, ეგ ორი საგანი აქამდის ვერ თავსდება ჩემს გონებაში,—წერს გოგებაშვილი,—ვერც გული და ვერც ცონება ვერ შეფჯერებია ამ საძაგელ ფაქტს. მხოლოდ ესლა მაგრძნობინა სიკვდილმა თავისი საშინელი, შეუბრალებელი და საზიზღარი ძალა, თუმცა ახლო ნათესავი ბევრი მყავს დახოცილი. როცა სიკვდილი სცელავს ჩვეულებრივ პირთა, მისს მოქმედებაში ვერ ჰპოვებ განსაკუთრებულ ამაღელებელ საბუთსა— მაგრამ როცა ის უღროოდ ეხება მაღალ ჭკუას, ღრმა გრძნობას, ენერგიულ და გონიერ შრომას, მტკიცე და პატიოსან ხასიათს, როცა ის ეხება იმ იშვიათ პირს, რომელიც შეადგენს ცხოვრების მარილს,¹ როცა ის შეუბრალებლივ უსვამს ცელს ყმაწვილ სიცოცხლეს, რომელსაც ჰქონდა სრული უფლება ხანგრძლივი ბედნიერებისა, მაშინ, მხოლოდ მაშინ, ცხადად მიდგება თვალწინ ცხოვრების სიმუხთლე².

ამ სიტყვებს თუ დავუმატებთ რამდენიმე ამონაწერი მაშინ თბილისის სასულიერო სემინარიის უკანასკნელი კურსის მოსწავლის—გერასიმე კალანდარიშვილის ნამოწაფარისა და მისი უახლოესი შეგობრის—იონა მეუნარგიას დღიურებიდან, გერასიმეს მნიშვნელობა ისედაც მცირერიცხოვან იმდროინდელს ქართველ ინტელიგენ-

¹ ხაზი ჩემია.— ს. ც.

² ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ი. მეუნარგიასეული არქივი.

ციაში რამდენადმე წარმოდგენილი გვექნება. ჩვენ ამ დღიურებს ცოტა ბლომად უნდა დავესესხოთ, რადგან იგი, ჯერჯერობით მაინც, ერთადერთი საარქივო და ოფიციალური მასალაც არის, საიდანაც შეიძლება ამოკითხვა ამ თითქმის დავიწყების მორევში ჩაძირული ადამიანის მაღალი ღირსებებისა, იშვიათი საშეგობრო თვისებებისა და ხასიათისა, სახარგებლო და მარად სასიქადულო მოქმედებისა და მუშაობის სტილისა. და, რაც მთავარია, მისი გავლენისა და დადებითი შთაბეჭდილებისა მოხარულ თაობაზე, რომლის დამახასიათებელ წარმომადგენლად შეიძლება ამ დღიურის ავტორი ჩაითვალოს.

დღიური მოსწავლისაა და ამდენად ზედ ეტყობა გამოუცდელი კალმის ვარჯიში, მაგრამ იგი ძვირფასია და მნიშვნელოვანი ამ შემთხვევისათვის, როგორც მრავალი ფაქტისა და ცნობის გადმომცემი, და ჩვენც ვცდილობთ ამოვკრიფოთ მხოლოდ ის ადგილები, რომელნიც ჩვენი საგნისა და საკითხის გაშუქებაში დაგვეხმარება:

„1874 წლის 9 თებერვალი. ქუთაისი. ხვალ შესრულდება ერთი თვე, რაც ხელში არ ამიღია ჩემი „დღიური“. მიზეზი ის არის, რომ ამ თვეში ერთი საათიც არა მქონდა თავისუფალი. მთელი ჩემი არსება ერთი აზრით იყო შეპყრობილი—ხელი შემეწყო და მომერჩინა (რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო ჩემთვის) ის, ვისი სახეც მუდამ თვალწინ მიდგას. სულით და გულით მინდოდა მორჩენილიყო ეს პატიოსანი, მაღალმგრძნობიარე, სახეგამოვლილი და გონიერი კაცი, მაგრამ დანიკარგა ყველაფერი; ვაჰქრა სიცოცხლე. ეს საზოგადოებაში გართული ადამიანი ახლა ერთს უხეირო ცაცხვის ძირას დედამიწას ჰყავს ჩაყრდნობილი...

„არ არის ქვეყანაზე ეს ცოცხალი და აზროვანი თვალები. დაიკარგა იგი სხვადასხვა ღირსეული გამოხატულებით... დიახ, დაიკარგა, გაჰქრა, არ არის დედამიწის ზურგზე გერასიმე კალანდარიშვილი; ის პატიოსანი და შესანიშნავი ადამიანი გახდა მიწის კერძად—27 იანვარს 1874 წელს, საღამოს 11 საათზე. ის ნოემბრის უკანასკნელ რიცხვებში გახდა ავად და 14 იანვრამდის ავადმყოფობდა შინ. 14 იანვარს ჩამოვიყვანეთ გოსპიტალში. აქ ცოტა ხანს უკეთ იყო, მაგრამ თანდათან უფრო ჰკარგავდა ძალას და 27 იანვარს ამოხდა სული შემდეგ საშინელის წვალებისა და შფოთვისა...

„მსურს ეს სურათი ქალაღზე ვადმოვიწერო. ამის შეხედვა იმის ძვირფასი ფიზიონომიის შეხედვას მაგონებს, ეს უსულო ქალაღი სულიერ კალანდარიშვილის არსების სახეა...

„პორტრეტი ორიგინალის ნახვის ნახევარია, მაგრამ უბედურება იმაშია, რომ ამ ორიგინალს ვერასოდეს ვერ ვიპოვით და ჩვენ სულ პორტრეტი გვრჩება ხელში სახსოვრად. ოხ, რამდენ რასმე მაგონებს ეს უსულგულო პორტრეტი... გერასიმესი რაღაც დარჩა ამ სოფლად, სულ არ დაკარგულა...

„ჩემს სიცოცხლეში ეს მეორეჯერ შევწუხებულვარ სხვისი სიკვდილით. ერთი მაშინ, როცა (შარშან ნოემბერში) მ. სანებლიძე¹ გარდაიცვალა, ერთიც ახლა. ახლანდელი ჩემი მწუხარება, რასაკვირველია, არა ჰგავს იმ წინანდელს. ეს იმიტომ, რომ მ. ს. სხვა კაცი იყო და

¹ მიხა სანებლიძე—სემინარიელი ყოფილა ი. შ.-ს სკოლის მხანავი და მეგობარი, როგორც ეს დღიურიდან ჩანს.

გერასიმე სულ სხვა. ამასთანავე მეც შარშან სხვა ვიყავი და განწყობილებაც სხვაგვარი მქონდა. მ. ს. გარდაცვალებით შევწუხდი საკუთარი გრძნობით და გულით მწყენოდა, რომ მომიკვდა საყვარელი კაცი; გ. კალანდარიშვილის სიკვდილით შევწუხდი ჯერ როგორც საზოგადოების წევრი, რომელმაც ვიცი რა დაკარგა ჩვენმა საზოგადოებამ და შემდეგ ისეთმა იმის ნაცნობმა და მეგობარმა, რომელსაც გულით მიყვარდა და პატივს ვსცემდი იმის ჭეშმარიტად საყვარელსა და მიმზიდველ თვისებებს“.¹

დღიურების ამ ნაწყვეტებს უნდა დავუმატოთ ერთი ადგილი იმ წერილიდან, რომლითაც ი. მეუნარგიას აკაკისათვის უპასუხნია 1874 წლის 16 მაისს. იმ ხანებში სასულიერო სემინარიიდან პოლიტიკურად არაკეთილსაიმედოობისათვის გარიცხულ ოცდაორი წლის იონა მეუნარგიას იმდენი შესწევს, რომ კერძო წერილებით მაინც გამოეკამათოს ისეთ დიდ მწერალსა და ცნობილ მოღვაწეს, როგორც აკაკი წერეთელი იყო სამოცდაათიან წლებში. აკაკისადმი ერთ-ერთ საპასუხო ვრცელ ბარათში, სხვათა შორის, სამართლიანად წერს მეუნარგია: „როგორც თანამედროვესათვის შეუძმჩნეველი რჩება ბევრი რამ, რაც მკლავნდება შემდეგ დროისა და ისტორიის მიერ, ასევე ერთად მცხოვრებთათვის და ნაცნობ-

¹ ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, ი. მეუნარგიას არქივი—დღიურები, 1872-74 წ.

თათვის შეუმჩნეველი რჩება ბევრი რამ, რასაც არა უშუალოდ ამჩნევენ უცნობნი“...¹

შემდეგ იგი ეხებოა გაზეთ „დროების“ ერთგვარ უსამართლო განსჯას და უგეგმობას, დაუკვირებლობის გამო მცდარი ვზით სვლას და დასძენს, რომ ერთადერთი, რაც „პატივისცემის ღირსია ჩვენს ლიტერატურაში — ესაა თანდათანობით განვითარებული მოქნილობა ენისა, რასაც, აღვნიშნავ, სხვათა შორის თქვენ დიდად შეუწყვეთ ხელი,—მიმართავს იგი აკაკი წერეთელს.—ყოველივე სხვა, ყოველივე ის, რასაც ეწოდება საზოგადოებრივი საკითხი, პატიოსანი მიმართულება, კეთილსინდისიერი შრომა, ყოველივე ეს ჩვენში მხოლოდ მცდარი და უშინაარსო სიტყვებია“.² იგი მაშინდელ საზოგადოებას თვითდინებით მავალსა და უგეგმოდ მოქმედს უწოდებს, რომელსაც არ გააჩნია რაიმე საზომი და დაკვირვება მიზანშეწონილი მოქმედებისათვის. მსგალითად, იმავე წერილში იგი აკაკის სწერს:

„როდესაც ოზურგეთში რომელიღაც ფერმერი მარი³ გარდაიცვალა, რედაქციამ შეაქო ის და „დროებაში“ შთავსდა გრძელი, ძალიან გრძელი წერილი⁴ მის დამსახურებაზე, მაგრამ როდესაც მოკვდა კალანდარიშვილი, რედაქცია დაკმაყოფილდა 2-3 აბზაცით მის შესა-

¹ იხ. თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკაში დაცული ნ. ნიკოლაძის არქივი, წერილი მომაწიოდა პროფ. რუსუდან ნაჯოლაძემ, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვახსენებ.

² იქვე.

³ იური მარი, გურიას უკანასკნელი მთავრის მამია გურიელის ყოფილი მებადე, შოტლანდიელი, პაპა ჩენი სახელოვანი მეცნიერის ნიკო იაკობის ძე მარისა.

⁴ იხ. გაზ. „დროება“, № 421.

ხებ. აქ როგორ არ გაგახსენდებათ ბერნეს ცნობილი აფორიზმი. ჰმ, მარი და კალანდარიშვილი, კალანდარიშვილი და მარი?“¹

ამ ფაქტით აღელვებული ახალგაზრდა მკითხველი და მომავალი ლიტერატორი ერთობ ნაწყენი ტონით მიმართავს „დროების“ რედაქციას, რომლის ერთ-ერთი აქტიური და თვალსაჩინო თანამშრომელიც აკაკი იყო იმ პერიოდში: „რედაქციაგ, რედაქციაგ, შეიძლება მე ყოველივე გაპატიო შენ, მაგრამ კალანდარიშვილისადმი უპატივცემულობა არ შემიძლია გაპატიო, არ შემიძლია იმიტომ, რომ აქ შეურაცყოფას განიცდის ჩემი წმინდა გრძნობა, ყოველზე ის, რაც არის ჩემში ძალადი და იდეალური, და თუ როდისმე,—რაც ხდება ხოლმე,—ჩვენი მოსწავლე ახალგაზრდობის ხელში იქნება მომავალი, ის მთელს თავის აღზფოთებას გამოსთქვამს „დროების“ აწინდელი თანამშრომლების მიმართ კალანდარიშვილის ხსოვნის უპატივცემულობისათვის, რადგანაც ბევრია ქვეყნად ისეთი გული, რომელიც ღრმა პატივსა სცემს ჩვენი საზოგადოების უპატიოსნესი და უსარგებლოესი წევრის, გერასიმე სიმონის-ძე კალანდარიშვილის ხსოვნას.

თქვენ, რასაკვირველია, გეპატიებათ, რომ მთლიანად არ იცნობდეთ ამ კაცს. იმისათვის, რომ ის გცოდნოდათ, საჭირო იყო ყოფილიყოებით მისი მოწაფე,² რადგანაც ის უმთავრესად, მოქმედებდა ამ წრეში“²...

და დასასრულ, ის არწმუნებს აკაკის, რომ მხოლოდ იქ, „მის სკოლაში, დამშვიდებული და ჩუმი დაკვირვე-

¹ საჯარო ბიბლიოთეკის ნ. ნიკოლაძისეული ფონდი, წერილი აკაკისადმი.

² იქვე, წერილი აკაკისადმი.

ბის შედეგად შეიძლებოდა შეგყვარებოდით ეს კაცი. ყლორტები იმისა, რაც არის ჩვენს გულში წმინდა და კარგი და რაც შემდეგში განვითარდება და დასრულდება, შთანერგილია ჩვენში ამ არაჩვეულებრივი ადამიანის მიერ. თქვენ თუ იმდენად ავი აღმოჩნდებით, რომ უსულგულო სტატისტიკოსის მსგავსად მომთხოვთ ანის ცხადად დამამტკიცებელ საბუთებს, მე არაფერს გიპასუხებთ; მხოლოდ, შეიძლება მივითითოთ ლექავაზე,¹ — ის არის ერთ-ერთი იმ მცირეოდენ იმერელთაგან, რომელთათვისაც ძვირფასია პატიოსნება და პირდაპირობა...²

დღიურისა და წერილის ავტორმა გერასიმე კალანდარიშვილის უდროო გარდაცვალებით გამოწვეული გრძნობისა და სევდის გამოხატვა ასე თუ ისე მოაწერხა, ამით, პირველ რიგში, ცხადია, გული მოიოხა საყვარელ მასწავლებელზე მგლოვიარე და მგრძნობიარე ახალგაზრდამ და უნებურად ჩინებული მასალაც დაგვიტოვა ამ უქამობით მიჩრდილული და მივიწყებული მოამაგის ახლო გასაცნობად.

ჩვენ ამ დღიურებს კომენტარს არ ვაუწყებთ. ამას ისინი არ საჭიროებენ, თუნდაც გაზეთ „დროების“ საქციელის შეფასებაში, რომელმაც, უეჭველია, ჯეროვანად ვერ გაიგო გერასიმე კალანდარიშვილის მნიშვნელობა და როლი იმდროინდელს მოწინავე ქართველთ საზოგადოებაში. მართლაც, მის ფურცლებზე დაგვიანებით მოთავსებულ ორ-სამ აბზაციან ნეკროლოგში ზერელებდ აღნიშ-

¹ თეიმურაზ ლექავა.—ს. ც.

² იხ. თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის ნ. ნიკოლაძისეული არქივის ფონდი.

ნულია გერასიმეს მაღალკვალიფიციური პედაგოგობა და ხაზგასმულია მხოლოდ ის, რომ მან დავეიტოვა ერთი სახელმძღვანელო წიგნი.

ცხადია, ეს ერთი სახელმძღვანელო წიგნი აქვს მხედველობაში მის ღირსეულ ნამოწაფარსაც, როცა ის თავის დღიურში ერთგვარი ნუგეშით წერს: „გერასიმესი რაღაც დარჩა ამ სოფლად, იგი სულ არ დაკარგულა“.

ჩვენც ამ წიგნზე უნდა შევაჩეროთ მკითხველის ყურადღება მცირე ხნით მშინც, რადგან იგი გახდა მართლაც ერთგვარი ძეგლი, რომელმაც გ. კალანდარიშვილის პიროვნების გახსენება და აღდგენა გამოიწვია; ის გახდა ისეთი ძეგლი, რომელმაც გზა გაუხსნა ჩვენს ხსოვნასა და პატივისცემას მისი ავტორის სახელისა და ამაგისადმი. ამავე დროს ის იყო წიგნი, რომელიც მთელი ორი ათეული წლის მანძილზე ზრდიდა, წრთვნიდა და ავითარებდა ქართული კულტურის ახალ და ახალ მოამაგეთა წყებას.

IV

მაშინ როდესაც საქართველოში ჯერ კიდევ თითქმის ურყევად მძვინვარებდა ბატონყმური ურთიერთობა და განათლებისაკენ საზოგადოების ძლიერ მცირესა და „რჩეულ“ ნაწილს ჰქონდა გზა გაკვლეული, და ეს განათლებაც მხოლოდ ერთს შიზანს—ერის გადაგვარების პრინციპებს ემსახურებოდა, რასაკვირველია, მძიმე და დიდად პასუხსაგებიც იქნებოდა ხელმძღვანელობა და ნორმალურ პირობებში წარმართვა ისეთი დიდი საგანმანათლებლო ორგანიზაციისა, როგორიც ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელი იყო. გ. კალანდარიშვილი ამ ორმაგ პასუხისმგებლობას არ შეუშინებია. პირიქით, ის

კდილობს არსებულის გარდაქმნას, აღზრდის ძველი პრინციპების ახლით შეცვლას და, რაც უმთავრესია, კდილობს სკოლას დაუბრუნოს ეროვნული სული, რომ იგი ქართველი ბავშვებისათვის მშობლიური გახდეს.

გ. კალანდარიშვილს ღრმად ჰქონდა შესწავლილი და ათვისებული რუსეთის დიდი პედაგოგის და შოაზროვნის კ. დ. უშინსკის სალი პედაგოგიური დებულებები და მოძღვრება სკოლისა და განათლების ხალხურობის შესახებ, რომ სკოლა უნდა იყოს ნაციონალური, მშობლიურ ენაზე დაიყარებული და გამართული, სადაც მეცნიერების დაუფლება მშობლიურ ენაზე უნდა ხდებოდეს; უშინსკის აზრით, უმჯობესია ადამიანი მშობლიურ ენაზე გამოსახავდეს რამდენადმე მანაც გამართულ აზრს, ვიდრე სამ ენაზე თავის უკიდურეს სისულელეებს ამჟღავნებდეს. და, რაც ყველაზე უფრო სასურველია, სკოლა უნდა იდგეს ენის დაცვის სადარაჯოზე, რადგან „სანამ ცოცხალია ხალხის ენა—ცოცხალია ხალხიც, გაჰქრება ენა ხალხისა—გაჰქრება ხალხიც“,—ამბობდა უშინსკი, მსგავსად ჩვენი დიდებული პოეტის გრიგოლ ორბელიანისა, რომელმაც 70-იან წლებში ახალ თაობას შეჰლაღადა: „რა ენა წახდეს, ვრიც დაეცეს“-ო.

სკოლის ეროვნულობის ამ პრინციპის მეცნიერულად დასაბუთებამ და დაცვამ, მისთვის დაუცხრომელმა ბრძოლამ 80-იან წლებში, დიდი პედაგოგი ი. გოგებაშვილი, იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ეს სალი პედაგოგიური მოძღვრება და სახალხო განათლება სისტემა საქართველოში სამ უმთავრეს „დედა-აზრზედ“ დაემყარებინა: ა) „დედაენა უნდა იყოს ცენტრი სახალხო

სკოლის კურსისა და მის რიგიან შესწავლაზედ უნდა იყოს მიქცეული უმთავრესი ყურადღება; ბ) სწავლება ყველა საგნებისა უნდა მიდიოდეს დედაენაზედ მთელის კურსის განმავლობაში; გ) რუსული ენა უნდა ისწავლებოდეს, როგორც ცალკე საგანი, და მის დაწყებას უნდა ჰქონდეს ადგილი მხოლოდ მესამე წლიდან“.¹

ეს საბრძოლო ამოცანები საბოლოოდ და სრულად მხოლოდ დიდი ოქტომბრის რევოლუციამ და ლენინ-სტალინის პარტიის ბრძნულმა ნაციონალურმა პოლიტიკამ გადასჭრა. შინამ კი, მთელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე, მოწინავე ქართველი საზოგადოება და პედაგოგიური ძალები სხვადასხვა ფორმითა და სახით მხოლოდ დაუცხრომელ ბრძოლაში იყვნენ ჩაბმულნი.

ამ ბრძოლის საწყისებში გერასიმე კალანდარიშვილს თავისი ხანმოკლე მოღვაწეობით იმდენი წვლილი აქვს შეტანილი და ჩაკირული, რომ თამამად შეიძლება ითქვას: იგი ერთი იმ ქართველი პედაგოგთაგანია, რომელიც საქართველოს სინამდვილეში სწავლა-განათლების ახლებურად მოწყობისა და მასთან შეფარდებული სახელმძღვანელოს შედგენისათვის იბრძოდა.

გერასიმე კალანდარიშვილის ეს სახელმძღვანელო „რუსული ენის სასწავლებლად ქართველ ახალ მოსწავლეს ყმაწვილებისათვის“, როგორც გაზეთ „დროებაში“ მოთავსებული განცხადება გვაცნობს, პირველად 1866 წელს გამოცემულა.² ამ გამოცემის სანიმუშო ეგზემპლარი საქართველოში და არც სხვაგან, სამწუხაროდ, ჯერჯერობით აღმოჩენილი არ არის.

¹ ი. ვოგებაშვილი, თბზ., ტ. II, გვ. 79.

² „დროება“, 1866 წ., № 12, 20, 23, 24, 25, 33, 38, 39, 44 და ა. შ.

ეს სახელმძღვანელო რომ პირველად 1866 წელს გამოქვეყნებულა, ამას გვიდასტურებს „დროების“ შემდეგი „ბიბლიოგრაფიული ცნობა: მელიქიშვილის და კამბ. სტამბაში იბეჭდება და ამ მოკლე ხანში გამოვა „სახელმძღვანელო რუსული ენის სასწავლებლად ახალ-მოსწავლე ქართველ ყმაწვილთათვის“, შედგენილი გ. კალანდარიშვილის მიერ“¹.

ამის მომდევნო განცხადებაში კი, იგივე გაზეთი უფრო ფართოდ იძლევა განმარტებას, რომ აღნიშნული „სახელმძღვანელო გამოვიდა, ღირს 1 მან. და 25 კაპ. „ისყიდება: ტფილისში, მელიქიშვილის და კამ. სტამბაში... სემინარიში, უფ. იაკობ გოგებაშვილისას და ქუთაისში — თვითონ გერასიმე კალანდარიშვილისას“.

საგულისხმოა ი. გოგებაშვილისა და გ. კალანდარიშვილის ურთიერთ დახმარება და თანამშრომლობა ამ მხრივაც. მაგალითად, „დროების“ № 5-ში (1866) ვკითხულობთ, რომ ი. გოგებაშვილის „სახელმძღვანელოდ მიღებული საქართველოს ყოველს საერო და სასულიერო სასწავლებელში—„ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის“... ისყიდება ქუთაისში —სასულიერო სასწავლებელში, გერასიმე კალანდარიშვილთან“.

მაგრამ, ეს სხვათა შორის. ახლა კვლავ კალანდარიშვილის სახელმძღვანელოს დავუბრუნდეთ. მისი მეორე, შესწორებული და რამდენადმე სახელწოდებაზეცვლილი გამოცემა გამოქვეყნებულია 1868 წელს თავფურცლის ამგვარი გაფორმებით:

¹ „დროება“, № 12.

„რუსული ენის დაწყებითი პრაქტიკული კურსი ქართველთათვის. შედგენილი გ. კ-შვილის მიერ, მეორე დასაწორებული გამოცემა, Тифлис, тип, Меликова и К-и. 1868 წ. 243 გვ. („ფასი 60 კაპ.“).

აღნიშნული გამოცემა დაცულია მხოლოდ ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში.¹

ამის შემდეგ მეექვსე გამოცემამდე ამ სახელმძღვანელოს სანიმუშო ეგზემპლარები ჯერჯერობით თანამედროვე მკვლევართათვის ხელმისაწვდომი ვერ გამხდარან. მეექვსე გამოცემას კი, რომელიც დაცულია თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკაში, გარეკანზე და სატიტულზე გვერდზე ქართულ და რუსულ ენებზე აწერია:

„პირველ დასაწყისი კურსი რუსული ენისა ქართველთათვის, შედგენილი გ. კალანდარიშვილის მიერ. გამოცემა მეექვსე. გადასწორებული და დამატებული იაკობ გოგებაშვილისაგან... 1879 წ. 197 გვ.“ (იხ. აქვე გვ. 39, 45).

აღნიშნული გამოცემის ერთი ეგზემპლარი საქართველოს ფარგლებში, ჯერჯერობით, მხოლოდ თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკაში იპოვება. „ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიის“ ცნობით (959), ამავე სახელმძღვანელოს მერვე გამოცემა დაცულია ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკაში. როგორც აღნიშნული გამოცემის სათვფურცლო გაფორმებიდან ჩანს, იგი რედაქტორის მიერ ძირითადად უნდა იყოს გამამუშავებული. აქ არც ქართული წარწერები ჩანს. „Начальный курс русского языка для грузин по практическому методу. Составил Г. Каландари-

¹ იხ. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფია, გვ. 119 (355).

ავტორი: გ. კალანდარიანი, გ. კალანდარიანი და პ. ტრიკურონი.

49171-82

НАЧАЛЬНЫЙ КУРСЪ

РУССКАГО ЯЗЫКА ДЛЯ ГРУЗИНЪ

Составилъ Г. Каландариани

Съединенныя Россiи и Грузiи

Издатель: Г. Каландариани

Тифлисъ, 1879

147101
1879

საბავშვო რუსული ენის კურსი

ავტორი: გ. კალანდარიანი

საბავშვო რუსული ენის კურსი

საბავშვო რუსული ენის კურსი

საბავშვო რუსული ენის კურსი

ТИФЛИСЬ

Издатель: А. А. Михалковъ

1879

ბ. კალანდარიანის საბავშვო რუსული ენის კურსი. გეგმა.

შვილი. Изд, восьмое, совершенно переделанное Яковом Гогебашвили. Тифлис, тип. П. Крамаренко. (გვ. 156, ფასი 45 კაპ.). ეს არის აღნიშნული სახელმძღვანელოს უკანასკნელი გამოცემა.¹

ზემომოყვანილ ბიბლიოგრაფიულ ცნობებიდან ჩანს, რომ ავტორის გარდაცვალების შემდეგ ამ სახელმძღვანელოს პატრონობს, ბეჭდავს და რედაქტორობს, იცავს და თითქმის თანაავტორობს ჩვენი სახელოვანი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი; ირკვევა აგრეთვე ისიც, რომ წიგნი თანდათან უმჯობესდება, იხვეწება, მეთოდურად გამართული და ნათელი ხდება, დიდაქტიკურადაც გადახალისებას განიცდის, ტექნიკურადაც ლამაზდება, სკოლებსა და ხალხშიც მეტ გავრცელებას პოულობს და ფასის მხრივაც იაფდება: თუ პირველი გამოცემა 1 მან. და ხუთი შაური ღირდა, მერვე გამოცემა (1885), უფრო ვრცელი და ტექნიკურადაც კარგად გაფორმებული, 9 შაური ღირს.

მართალია, დრო გადიოდა, კულტურა, რაც უნდა ყოფილიყო, მაინც აღმაჯლობას განიცდიდა, 60-იან წლებში შედგენილი სახელმძღვანელო 80-იანი წლების მოთხოვნას ყოველმხრივ ვერ დააკმაყოფილებდა, მაგრამ გოგებაშვილიც ხომ ამ დროს კვალდაკვალ მისდევდა, წიგნში ახალი შესწორებები და დროის შესაფერი მასალები შეჰქონდა და ამით ორ, მისთვის საყვარელ საქმეს აკეთებდა: გერასიმე კალანდარიშვილის ბრწყინვალე ხსოვნა თაობიდან თაობაში გადაჰქონდა და ქართულ მოსწავ-

¹ I გამოცემა 1866 წელს, II—1868 წელს, III—1869, IV—1871, V—1872, VI—1879, VII—1883, VIII და უკანასკნელი—1885.—ს. ც.

ლებს რუსული ენის მეთოდურად გამართულ სახელმძღვანელოს აწვდიდა.

თუ რამდენად მწირი იყო იმ პერიოდში ნიადაგი სახალხო განათლებისა, რამდენად ძვირი, ან სარულებით არ იბოვებოდა რუსული ენის შესასწავლი წიგნი, ხოლო რამდენად დიდი წყურვილი და სურვილი სუფევდა ამ მხრივ, ამის საბუთად გამოდგება გაზეთ „დროების“ (1874 წ. № 433) ის კორესპონდენცია სოფელ სკანდელან, საცა ნათქვამია, რომ „განსვენებულის გ. კალანდარიშვილის სახელმძღვანელო წიგნი, ვიცი 200-მდე კაცი, რომ უნდათ, მაგრამ შოვნა კი ძნელია. თუ არ არის დაბეჭდილი იკისროს ვინმემ იმის დაბეჭდვა და გამოცემა“-ო.

ეს „მაკისრებელი“, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ი. გოგებაშვილი აღმოჩნდა, და ისიც სისტემატურად ბეჭდავდა ამ წიგნს, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის 90-იან წლებამდე ყოფილა ხმარებაში, ე. ი. ვიდრე შართლაც არ დაძველდა და საჭირო არ გახდა ახლის შედგენა. ეს ახალი იაკობ გოგებაშვილის „რუსკოე სლოვო“ იყო, რომელიც ნაწილობრივ გ. კალანდარიშვილის „ბირველდაწყებითი კურსიდან“ გამომდინარეობდა, ხოლო ორივე—რუსეთის გამოჩენილი პედაგოგის კ. დ. უშინსკის პედაგოგიური მოძღვრების ერთ-ერთ ძირითად დებულებიდან დედაენაზე სწავლების შესახებ.¹

ამის დასასაბუთებლად თავს ვალდებულად ვრაცხთ მკითხველს წარვუდგინოთ ამ წიგნის მოკლე ანოტაცია, მის შესახებ დღემდე არსებული ფაქტიური მასალა და

¹ იხ. იაკობ გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. II, გვ. 257.

მისთვის შესაფერად დამახასიათებელი რამდენიმე ამონაწერიც. მაგრამ სახელმძღვანელოს საერთო დახასიათების გასაცნობად პირველად ისევ გოგებაშვილს დავუთმობთ სიტყვა, მით უმეტეს, როცა ეს სიტყვა კალანდარიშვილის დახასიათებაც იქნება. იგი ამ წიგნის მეექვსე გამოცემის (1879) განმარტებითი ბარათში აღნიშნავს: „Настоящее руководство есть труд опытного педагога, в течение почти пятнадцати лет стоявшего во-главе обширного учебного заведения, лично занимавшегося в нем преподавателем русского языка.“

Поэтому оно не могло не отличаться капитальными достоинствами. Достоинства эти в свое время были по справедливости оценены в местном официальном органе лицом, вполне компетентным, превосходным специалистом по преподаванию русского языка, автором замечательной русской грамматики по генетическому методу...“ და ა. შ.

თავდაპირველად აღნიშნულ სახელმძღვანელოს არჰქონია საანბანო ნაწილი („ბუკვარ“), რაც მთავარ უხერხულობას ჰქმნიდა იმ მხრივ, რომ მასწავლებელს თვითონვე უხდებოდა მისი შედგენა—დანატვა თუ დახაზვა დაფაზე. რუსული ენის კითხვის მექანიზმს გაუცნობე-ლი ბავშვები პირველი გაკვეთილიდანვე უნდა შედგომოდნენ ენის შესწავლასა და კითხვას.

ამგვარად, ერთსა და იმავე დროს უნდა მომხდარიყო ორი სიძნელის გადალახვა—კითხვის მექანიზმის ჩვევისა და რუსული მეტყველების სპეციფიკურობის ათვისება. სახელმძღვანელოს ამ გამოცემაში ეს დაბრკოლე-

ბანი აცილებულია. ი. გოგებაშვილს სახელმძღვანელო-სათვის წარუძღვარებია სინთეზურ მეთოდზე აგებულ საანბანო განყოფილება. (იხ. აქვე გვ. 51).

ამ წიგნით მეცადინეობას, ე. ი. რუსული ენის სწავლების დაწყებას ი. გოგებაშვილი (რედაქტორი) ურჩევს. მასწავლებლებს მას შემდეგ, როცა ბავშვებს საკმაოდ დაუფლებული ექნებათ შრობილიური ენის წერა-კითხვა და გრამატიკის ზოგიერთი ელემენტები; ამას ითხოვს თვითონ სახელმძღვანელოს საკითხავი განყოფილება, რომელიც აგებულია შედარებით მეთოდზე.

ყველაფერი ეს შეფარდებულია იმ გარემოებისადმი, რომ რუსული ენის სწავლება სახალხო სკოლებში იწყებოდეს სწავლების მესამე წლიდან და მთელი სახელმძღვანელო საერთოდ—სწავლების მესამე და მეოთხე და რუსული ენის სწავლების პირველსა და მეორე წელს უნდა იქნას მთლიანად ათვისებული. ამის შემდეგ ი. გოგებაშვილის პირადი რჩევაა ბავშვებს მიეცეს უშინსკის „Родное слово“, რომელიც შედგენილია с истинно гениальным искусством, полно теплоты света, жизни, интереса, далеко превосходит все другая в том же роде книги и остается пока незаменимою...“¹

სახელმძღვანელოში მოცემული დიდაქტიკური მასალა განლაგებულია სწავლების ძირითადი წესების მიხედვით—ადვილიდან ძნელზე, მახლობლიდან შორეულზე, მარტივიდან რთულზე. საანბანო პერიოდს მოსდევს განყოფილება პირველი სავარჯიშოებით: ლექსიკონით, მარტივი ფრაზებით, წინადადებებით და მოთხრობებით.

¹ იხ. აღნიშნული მე-6 გვ. წინასიტყვა.

რომელიც სულ 13 პარაგრაფს შეიცავს და განმარტებულია ქართულ ენაზე.

მომდევნო განყოფილება 14-დან 52 პარაგრაფამდე (გვ. 21-128) გაცილებით უფრო ფართოა, ვრცელი, საკითხავი მასალებისა და გრამატიკული სავარჯიშოების შემცველი, რომელიც გამართულია შედარებითი მეთოდის მიხედვით. ამის შემდეგი განყოფილებაა ქრესტომათია (129-148 გვ.), სადაც წარმოდგენილია ცოცხალი ნიმუშები პროზისა, პოეზიისა; აქვე ცალკეა გამოყოფილი ანდაზებისა და გამოცანების კუთხეც (149-154 გვ.) და, ბოლოს, ვრცელი ლექსიკონი (155-196 გვ.), სადაც ახსნილია ქართულ ენაზე ყველა ის სიტყვა, რომელიც კი ამ წიგნშია ხმარებული.

აღსანიშნავია, რომ ეს გამოცემა ტექნიკურად მეტად ლამაზად და გემოვნებით არის გაფორმებული. ყოველი განყოფილებისა და კუთხისათვის შერჩეულია ნამდვილად შესაბამისი და საბავშვო წიგნისათვის შეფერებული შრიფტი, ხოლო კორექტურული შეცდომები, რომელთა სიუხვე იმ პერიოდის გამოცემებს ახასიათებს, ამ წიგნში მინიმუმამდეა დაყვანილი და ისიც გასწორებაშია გადმოტანილი (197 გვ.). სახელმძღვანელოს ამ გამოცემაში ას არავითარი ილუსტრაცია არა აქვს.

ხაზგასასმელია ის გარემოებაც, რომ აღნიშნული სახელმძღვანელო მხოლოდ სასკოლო ასაკის ბავშვთათვის როდია შედგენილი. მასში, უთუოდ ნიჭიერად და მოხერხებულად, გაერთიანებულია ორი მიზანი—წიგნი გამოდგეს სკოლაში სახელმძღვანელოდ და მოზრდილთათვისაც, თუ გნებავთ იმავე მოსწავლე ბავშვის მშობელთათვისაც, რომელთაც რუსული ენის შესწავლის დიდი

НАЧАЛЬНЫЙ КУРСЪ
РУССКАГО ЯЗЫКА ДЛЯ РУССКИХЪ

ПО ТЕАТРАЛЬНЫМЪ ИЛИ
ПО ТЕАТРАЛЬНЫМЪ ИЛИ

Составилъ С. Калитинъ

Съ издательствомъ въ Петербургѣ

въ Типографіи С. Калитина

საწყისი რუსული ენის კურსი

საწყისი რუსული ენის კურსი

საწყისი რუსული ენის კურსი

საწყისი რუსული ენის კურსი

საწყისი რუსული ენის კურსი

ИЗДАНИЕ

Издательство А. А. Мухоморова

1873

საწყისი რუსული ენის კურსი 9-ე იანვარს გამოვიდა

„სურვილი და წყურვილიცა“ ჰქონდათ. თვითონ ავტორიც აღნიშნავს თავის განმარტებაში, რომ წიგნი დანიშნულია იმათთვისაც: ა) „ვისაც თავის-თავად ჰსურს შეისწავლოს სახელმწიფო (რუსული) ენა“ და ბ) „როგორც სახელმძღვანელო სკოლებისათვის“.

ავტორის ამგვარი მოსაზრება და მისი პრაქტიკულად გატარება, ყოველ შემთხვევაში იმ პერიოდში მაინც, გამართლებულ უნდა იქნას იმდენად, რამდენადაც ამგვარ ნაბიჯს უეჭველად ჰქონდა პრაქტიკული შედეგი და ნაყოფი. ორი მიზანი ავტორისა — „სახელმწიფო ენის (რუსულის) წესიერად“ დაყენება სკოლებში და ამ ენის სწავლების გავრცელება მოზრდილთა შორის, — ერთ წერტილში იყრიდა თავს. განათლებულმა და დაკვირვებულმა ავტორმა დროის, პირობების, საშუალებისა და შესაძლებლობის გათვალისწინებით, თავის თანამედროვე საზოგადოებას დიდად მნიშვნელოვანი და პრაქტიკულად სასარგებლო წიგნი მისცა, რომლითაც უნდა ესარგებლათ სკოლის ასაკის შეგირდებსაც და საკვირაო სკოლის მოზრდილ მსმენელებსაც.

ამ საკვირაო სკოლის მნიშვნელობის შესახებ საინტერესოა თვით გერასიმე კალანდარიშვილის სტატიის „დროებაში“;¹ ამ სტატიას შემდეგ თვითონ ამ სკოლის, ასე ვთქვათ, მომხმარებლებიც გამოეხმაურნენ „სასოფლო გაზეთში“,² რომლის ფურცლებზე მთლიანად მოყვანილია გ. კალანდარიშვილის სტატიის შემდეგი საგულისხმო ადგილები: „ტექნიკურ საზოგადოებაში უნდა

¹ „დროება“, 1870, № 12.

² „სასოფლო გაზეთი“, 1870, № 6.

ყოფილიყო ლაპარაკი იმაზე, რომ კვირაობით ხელოსნებისათვის სწავლა გაიმართოს... და აგრეთვე სასოფლო ხელოსნური შკოლების დაწყების თაობაზე. ეს ორი საგანი დიდად შესანიშნავი საგანია, რომ ყველამ მიაქციოს ყურადღება და განსაკუთრებით მსწავლულთა საზოგადოებამ. სწავლის შესახებ ჩვენში საზოგადოების მხრით ჯეროვანი ყურადღება არა ჩანს“. და შემდეგ მოყავს ავტორს ფაქტები, რომ უფრო მეტი ყურადღება ექცევა ქალაქის რომელიმე ადმინისტრაციული დაწესებულების კეთილმოწყობასა და მისი ქუჩების მოკირწყვლას, ვიდრე „სახალხო სკოლების გამართვას, ან რომელნიც გამართულნი არიან, იმათი მდგომარეობის გაუმჯობესებას“.

ავტორის აზრით „ტექნიკურ საზოგადოებას“ „დიდად პატივისცემი“ ნაბიჯი გადაუდგამს ხალხში განათლების შესატანად საკვირაო სკოლების დაარსების სახით, რაშიაც აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღონ ყოველმა ქართველმა ინტელიგენტმა და განსაკუთრებით მასწავლებლებმა. მართალია, დიდი ენერჯის გაღება და „სიბეჯითე“ დაგვირდება, რადგან ამგვარი განათლება დიდ შრომას მოითხოვს, მაგრამ იგი ყველას ურჩევს, არ დაიშურონ ეს შრომა და ენერჯია, გადალახონ ყველა სიძნელე და, მსგავსად რუსეთისა და სხვათა, ჩვენშიაც გაჩაღდეს ეს საკვირაო სკოლები. ავტორის აზრით, „აქ მიიღებენ განათლებას აგრეთვე ის მცირეწლოვანი ახალგაზრდები, რომელნიც სხვადასხვა მიზეზებისა და უხეირო პირობებისა გამო სკოლისგარეთ დარჩენილანო“. მოთხოვნილება და საჭიროება სწავლისა დიდია, მაგრამ არსებული სკოლები ამ მოთხოვნილებას ოდნავ

ვერ აკმაყოფილებენ, სახელმწიფო და სასულიერო სასწავლებლებში დანიშნულ რიცხვზე მეტის მიღება შესაძლებელი არ არის. „და, მამასადაძამე, რადგან სასწავლებლები ცოტანი არიან, საზოგადოებამ უნდა იფიქროს ამის თაობაზე, თვითონ უნდა გამართოს თავისი „შეკლები“. ¹

აი რა მდგომარეობას უწევდა ანგარიშს, რა პირობებს ითვალისწინებდა, და როგორ სწყვეტდა პრაქტიკულად. საკითხს სახალხო განათლების ეს უანგარო მსახური სამოციანი წლების საქართველოში. ეს იყო—სასკოლო და სკოლისგარეშე სახმარი სახელმძღვანელოს ერთ წიგნში გაერთიანება, რაც ყოველმხრივ საგრძნობ ეკონომიას იწვევდა და წიგნის მასებში გავრცელებას ხელს შეუწყობდა, რის დადასტურებაც იყო ზემოდასახელებული სკანდელი. კორესპონდენტის მოთხოვნა „დროების“ ფურცლებზე ამ წიგნის შესახებ.

1883 წელს ჟურნალ „ივერიაში“ (№ 2) ვინმე „ქუთათური ბორას“ მიერ მოთავსებული რეცენზია აღნიშნული წიგნის მეშვიდე გამოცემის გამო, შესაძლებელია ნაწილობრივ მართალიც იყო იმ მხრივ, რომ ამ ორი დიდი მიზნის ერთ წიგნში გაერთიანება შეუძლებელია. „ნუ თუ, მართლა, შესაძლებელია, რომ 9 წლის ყმაწვილი და 40 წლის კაცი ერთისა და იმავე წიგნით სწავლობდნენ რომელიმე ენას?“ და ავტორი დასძენდა: „ჯერ არ დაბადებულა ისეთი პედაგოგი, რომ შესძლებიყოს ამ ორი განზრახვის შეერთება“. შემდეგ იგი ასახელებს ოლენდორფის მეთოდს, საიდანაც უნდა ესარგებლოს კალანდარიშვილს ამ წიგნის შედგენისას, მაგრამ უვარგისობა

„სასოფლო გაზეთი“, 1870, № 6.

მისი მცირეწლოვან ბავშვთათვის ავტორს მხედველობაში ვერ მისულია და აქედან იმ შედეგს მივიღებთ, რაც ამგვარი ხერხის შესახებ რუდგარტმა სთქვა: „მოწაფის გონება არა მუშაობს და ბავშვი უსათუოდ უნდა გაუფუნურდესო“... კორესპონდენტი არ უკვირდება კალანდარიშვილის წიგნის პრაქტიკულ სარგებლიანობას და არც მის 20 წლის განმავლობაში დამსახურებას იღებს მხედველობაში, რადგან ის წინასწარი განზრახვითა და ტენდენციით ავითარებს თავის მოსაზრებას და მოითხოვს ამ წიგნის, როგორც სახელმძღვანელოს სრულიად გაუქმებას.

იაკობ გოგებაშვილი, რომელიც არა მარტო რედაქტორობდა და სცემდა ამ წიგნს, არამედ თეორიულადაც იცავდა მას, უბასუხოდ არ სტოვებს ზემოაღნიშნულ რეცენზიას. მან თავის ვრცელ სტატიაში „უკუღმართი ნაბიჯი“, რეცენზენტს მეტად დასაბუთებული პასუხი გასცა და ამით დაიცვა გერასიმე კალანდარიშვილისა და მისი სახელმძღვანელოს ღირსება და დამსახურება ქართული სკოლისა და საზოგადოებრიობის წინაშე.

რადგანაც გოგებაშვილის ეს სტატია საცენზურო პირობებისა გამო მაშინ მთლიანად არ დაბეჭდილა¹ და ამა-

¹ ამ სტატიის პირველი ნაწილი 1883 წ. „ივერიის“ № 3-ში დაიბეჭდა, მეორე ნაწილი № 4-ში უნდა მოთავსებულყო, მაგრამ ცენზურას არ გაუშვია, რის გამო „ივერია“ აცხადებს, რომ იგი მე-5 ნომერში დაიბეჭდება; მაგრამ რაკი საცენზურო კომიტეტს საბოლოოდ ვადაუწყვეტია მისი აკრძალვა, „ივერია“ კვლავ აცხადებს, რომ იგი, მისგან დამოუკიდებელ მიზეზთა გამო, ვერ დაიბეჭდება. ამჟამად გოგებაშვილის აღნიშნული სტატია დაცულია საქ. სსრ შიწ. საქმ. სამინისტროს ცენტრ. არქივში—კავკასიის საცენზ. კ-ტოს ფონდი 548/114, გვ. 116-135.

ვე დროს ის ვრცელი პედაგოგიური ხასიათის სამეცნიერო ნაშრომიც არის, სადაც ფართოდაა წარმოდგენილი გერასიმე კალანდარიშვილის ამ სახელმძღვანელოს ღირსებათა დახასიათებანი და თვით მისი ავტორის შესახებაც მოცემულია საგულისხმო ცნობები¹ და მოსაზრებანი, საჭიროდ მიგვაჩნია აღნიშნულ წერილიდან ჩვენი მიზნისათვის სახასიათო აღგილების რამდენადმე ფართოდ წარმოდგენა.

იაკობ გოგებაშვილი, იცავს რა იმ მეთოდს, რომელზეც აგებულია გ. კალანდარიშვილის სახელმძღვანელო, სხვათა შორის წერს: ამ რამდენიმე წლის წინათ „ერთმა განათლებულმა ქართველმა, საუბედუროდ უდროოდ დაკარგულმა, შეადგინა მეთოდური სახელმძღვანელო რუსულს ენისა ქართველთათვის. განსვენებული — გერასიმე კალანდარიშვილი — იყო იშვიათის ნიჭის, მხნეობის და პატიოსნების კაცი, ამასთან იგი თვითონ ასწავლიდა რუსულ ენას თოთხმეტი წლის განმავლობაში სასწავლებელში, რომლის მმართველად იგი იყო დანიშნული. როგორც თეორიით, ისე პრაქტიკით, მას კარვად ჰქონდა შესწავლილი საგანი, რომლის სწავლება სწორე, ნაყოფიერ გზაზე სურდა დაეყენებინა. ამიტომ სახელმძღვანელო მისი აღმოჩნდა სისტემატურად დამუშავე-

¹ გ. კალანდარიშვილის ცხოვრებისა და ღვაწლის შესახებ პერიოდიკაში მხოლოდ შემდეგი, ორგვარი ხასიათის მასალა მოიპოვება: I. თვით კალანდარიშვილის სტატიები, მოთავსებული გაზეთ „დროების“ 1869 წ. № 41, 1870 წ. № 12, 1871 წ. № 1, 1873 წ. № 18, 21 და 22-ში; ეურნ. „მნათობის“ 1869 წ. სექტ.-ოქტ., 1870 წ. № I და II. მასზე რამდენიმე საგულისხმო ცნობის შემცველი სტატიები მოთავსებულია: „სას. გაზეთის“ 1870 წ. № 6, „დროების“ 1873 წ. № 32, 1874 წ. № 411, 433, „ივერიის“ 1883 წ. № 2, 3, 4.

არსებითი სწავლა.

РУССКАЯ АЗБУКА

А а	И и	О о	М м
Б б	Е е	П п	Н н
В в	Я я	Қ қ	Р р
Г г	Ц ц	К к	С ს
Д დ	Ч ч	Г გ	Т თ
Ж ჯ	Ш შ	Д დ	ჯ ჯ
З ზ	Щ щ	Ж ჯ	წ წ
И ი	Ъ ъ	З ზ	ჭ ჭ
К კ	Ы ы	И ი	ც ც
Л ლ	Э э	К კ	ძ ძ
М მ	Ю ю	Л ლ	წ წ
Н ნ	Я я	М მ	ჭ ჭ
О ო		Н ნ	ც ც
П პ		О ო	ძ ძ
Қ қ		П პ	წ წ
Р р		Қ қ	ჭ ჭ
С ს		Р რ	ც ც
Т თ		С ს	ძ ძ
У ო		Т თ	წ წ
Ф ფ		У ო	ჭ ჭ
Х ხ		Ф ფ	ც ც
Ц ც		Х ხ	ძ ძ
Ч ჩ		Ц ც	წ წ
Ш შ		Ч ჩ	ჭ ჭ
Щ щ		Ш შ	ც ც
Ъ ъ		Щ щ	ძ ძ
Ы ы		Ъ ъ	წ წ
Э э		Ы ы	ჭ ჭ
Ю ю		Э э	ც ც
Я я		Ю ю	ძ ძ
		Я я	წ წ

8. კალანდარიუმის სახელმძღვანელოს მე-6 გამოცემის საძიებო განყოფილება 1 გვერდი.

ბული და პედაგოგიურად დალაგებული. ვინც კი გულ-
დადებით გაიცნობს ამ სახელმძღვანელოს და თავის
მსჯელობას სინდისზედ დაამყარებს, არ შეუძლიან არა
სთქვას, რომ პედაგოგიის მოთხოვნილებანი: ადვილი-
დან—ძნელზე, მარტივიდან—რთულზე, ნაცნობიდან—
უცნობზე, ახლოდან—შორეულზე, მეტნაკლებად არ-
იყოს დაცული ამ სახელმძღვანელოში“.

ამის შემდეგ გოგებაშვილი დაწვრილებით განიხილავს
სახელმძღვანელოს და რეცენზენტის წინააღმდეგ აღნუს-
ხავს და ადასტურებს წიგნის დადებით მხარეებს. იგი
აღნიშნავს, რომ „პირველი პარაგრაფები ისე არიან
შედგენილნი, რომ დითქმის ყოველს წინადადებაში სიტ-
ყვებსა აქვს დასაწყისი ფორმა და სახელობითს ბრუნვის
გარდა ბავშვს სხვა ბრუნვა თითქმის არა ხვდება. ამ
პირველს პარაგრაფებში ვერ შეხვდებით ვერც სქესურს.
დაბოლოებებს, რომელიც ჩვენის ბავშვებისათვის შეად-
გენს უცხო, ძნელად შესათვისებელ ენის ფორმასა. სა-
ხელმძღვანელოში საზოგადოდ წინ არიან მოქცეულნი ის
ფორმები რუსულის ენისა, რომელნიც ქართულს ენასა-
ცა აქვს და მხოლოდ შემდეგში მისდევს მათ განსაკუთ-
რებული ფორმები რუსულის ენისა, რომელნიც უფრო
ძნელნი არიან შესათვისებლად. სიტყვები და ფრაზები
შეეხებიან ჯერ იმ საგნებსა, რომელნიც გარს ახვევიან
ბავშვსა და რომელნიც უფრო ხშირად იხმარებიან ლა-
პარაკში და საბავშვო მოთხოვნილებებში, შემდეგში შეგხვ-
დებით სახელები და ფრაზები შორეული საგნებისა“...
და სხვ.

რაც შეეხება გრამატიკის ელემენტებს და შისი დაძ-
ლევის საკითხს, გოგებაშვილი კვლავ განაგრძობს, რომ
წიგნში „არიან მოყვანილნი ელემენტარული ცნობანი

შხოლოდ სიტყვის ნაწილზედ, ზმნების უღვლილებაზედ და სახელების ბრუნვაზედ, იმისთანა ცნობები, რომელნიც მიუცილებელს საჭიროებად მიაჩნიათ მოსამზადებლის კურსისათვის იმ პედაგოგებსაც კი, რომელნიც გრამატიკას ენის სწავლებაში მცირე მნიშვნელობას აძლევენ. ამასთან ყველგან, სადაც-კი საჭიროა, რუსულის ენის ფორმები შედარებულია ქართული ენის ფორმებთანო“.

სახელმძღვანელოს ქრესტომათიული ნაწილიც, გოგებაშვილის აზრით, დიდი დაკვირვებით და მოხდენილობით არის შედგენილი. მასში მოქცეულია სამოცამდე პატარ-პატარა მოთხრობა, „რომელნიც ან ქართულიდან აჩიან ნათარგმნი, ან საზოგადოდ შინაარსი აქვს სრულიად ადვილგასაგები ქართველი ბავშვებისათვის“...

ბოლოს დართული რუსულ-ქართული ლექსიკონი კი „ბავშვს ღონისძიებას აძლევს ყოველი უცნობი სიტყვის მნიშვნელობა მაშინვე გაიგოს და თუთიყუშვივით გაუგებრად არც ერთი სიტყვა არ დაისწავლოსო“, — დასძენს გოგებაშვილი.

„ეს ღირსებანი სახელმძღვანელოსი, — განაგრძობს იგი, ერთმა პატოსანმა რუსმა პედაგოგმა, რომელიც თვითონ ჩინებული სპეციალისტი იყო რუსულს ენაში და რომელმაც შეადგინა მშვენიერად — პედაგოგიურად შემუშავებული რუსული გრამატიკა, ღირსეულად დააფასა, სიხარულით მიეგება მის მოვლენასა, აჩვენა მისი უპირატესობა მის გვარს წიგნებზედ (მაგალითად მარგოს¹ წიგნზედ) და გამოაცხადა იმედი, რომ ეს წიგნი სახელმწიფო ენის სწავლებას დააყენებს სწორე და ნაყოფიერ გზაზედაო“.

¹ დავ. მარგო (1823-1872) ტომით შვეიცარიელი, მოღვაწეობდა რუსეთში. — ს. ც.

გოგებაშვილის ცნობით, ეს იმედი მომზადებული, წესიერად და კეთილსინდისიერად მომუშავე პედაგოგების მეოხებით გამართლდა. „რომელს სასწავლებელშიც ამ სახელმძღვანელომ მოიკიდა ფეხი, ყველგან გონივრულს გზაზე დააყენა რუსული ენის სწავლება“,—ამბობს იგი და საილუსტრაციოდ მოყავს საქართველოს სასულიერო სასწავლებლების გასინჯვა 1875 წელს პეტერბურგიდან მოვლენილ რევიზორის მიერ, რომელიც „გაკვირვებული დარჩა, სხვათა შორის, რუსული ენის გონივრულის ცოდნით თბილისის და ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლებში და წაიღო პეტერბურგში მთელი რიგი მოსწავლეების თხზულებები, რომელნიც კლასში, მის თვალწინ იყვნენ დაწერილნი. ერთი უმთავრესთაგანი მიზეზი ამ წარმატებისა, — აღნიშნავს დაბეჯითებით გოგებაშვილი,—იყო გონივრული ხმარება მოსამზადებელს კლასებში კალანდარიშვილის სახელმძღვანელოსი, რომელს გარემოებასაც რევიზორმა ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია...“

გოგებაშვილი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ კალანდარიშვილის წიგნს, როგორც სინთეზური მეთოდით შედგენილს, მეტი უპირატესობა და დადებითი შედეგებიც აქვს ენის სწავლებისათვის. იშველიებს რა უშინსკის ჯა პედაგოგიკური მეცნიერების სხვა გამოჩენილ თეორეტიკოსებს, გოგებაშვილი დიდ უპირატესობასა და მნიშვნელობას აძლევს უცხო ენის სწავლების დროს ორ—ანალიზურ და სინთეზურ მეთოდს, იმავე დროს კვალდაკვალ მისდევს აღნიშნულ სახელმძღვანელოს რეცენზენტ „ქუთათურ ბორას“ და ძირფესვიანად აცამტვერებს მის დებულებებს, ააშკარავებს მის ცალმხრივობას, ღვარძ-

ლიანობასა და ქვეგანზრახვებს—ხელი შეუწყონ ე. წ. მუნჯური მეთოდის გაბატონებას რუსული ენის სწავლებლაში, რასაც წინ ელობებოდა გ. კალანდარიშვილის სინთეზური მეთოდით აგებული სახელმძღვანელო.

მუნჯური მეთოდის მესვეურნი, რომელთაც გოგებაშვილი „ტაშკენტელ პედაგოგებს“ ეძახდა, ამით ხელს უწყობდნენ ველიკოდერჟაველ ზრახვებს თვითმწყობელური რუსეთის ჩინოვნიკებისას, რომელთა საბოლოო მიზანი იყო ქართული ენის სიკვდილი როგორც ინტროდუცული და არასაჭირო ენისა. ამიტომ მათი „მესვეურები,—აღნიშნავს გოგებაშვილი,—ნატრულობენ ქართულ სკოლაში მასწავლებლებად იმისთანა პირთა, რომელთაც ქართული ენა სრულიად არ ესმით“.

„კალანდარიშვილის სახელმძღვანელო-კი,—წერს გოგებაშვილი,—ამ მიმართულებას წინ ელობებოდა და ფრთას ჰკვეცდა. იგი რუსული ენის სწავლებას იმ ფეხზედ აყენებდა, როგორზედაც უნდა დადგეს ყოველი უცხო ენის სწავლება. იგი ითხოვდა რუსულს ენაში გარჯიშობას ქართულის შემწეობით; ქართულს ტექსტს ეჭირათითქმის ნახეჯარი წიგნი და რუსული ენის გაკვეთილებზედაც ბავშვი ვარჯიშობდა მშობლიური ენისა და წიგნის შესწავლაში; იგი მოითხოვდა, რომ რუსულს ენას, რუსულს კითხვა-წერას და რუსულს გრამატიკას გასძლიოდა უთუოდ ქართული ენის, ქართული კითხვა-წერის და ქართული გრამატიკის ცოდნა. იგი შეუძლებლად ხდიდა სკოლაში მასწავლებლად ქართული ენის არმცოდნე პირსა. ერთი სიტყვით, წიგნი იყო ნამდვილი ნაყოფი ჩვენი პედაგოგიისა“,—დასძენს იგი, და იმასაც კი გრძნობს, რომ არც ეს წიგნია სრულიად უნაკლო და

ამომწურავად გამართული ანალიზური მეთოდის მიხედვით. „შესაძლებელია და დიდად სასურველიც, რომ უკეთესი სახელმძღვანელო შესდგეს“, რომელიც კიდევ უფრო აამაღლებს რუსული ენის სწავლების დონეს და მშობლიური ენისთვისაც მეტი სარგებლობის მომტანი იქნება. მაგრამ სანამ ამგვარი სახელმძღვანელო დაიბადებოდეს, გაკიცხება ამ ერთადერთი სახელმძღვანელოსი მავნებლობა და ერის ღალატი იქნებაო.

გოგებაშვილი არ ეთანხმება აღნიშნულ წიგნის რეცენზენტის იმ მოსაზრებას, რომ გრამატიკის ელემენტების შეტანა ამ ასაკის სახელმძღვანელოში ვითომ ნაადრევი და დაუძლეველი იყოს. იგი მთელი რიგი დასაბუთებული მოსაზრებებით ამტკიცებს, რომ ამ მხრივ წიგნის ავტორი სავსებით მართალია და სწორად იქცევა. ასე იქცეოდა გამოჩენილი რუსი პედაგოგი ბუნაკოვიც, — წერს გოგებაშვილი, — როცა „მეორე წლის საკითხავ წიგნში მოქცეული აქვს გრამატიკული განყოფილება“. ზოლო საქართველოში, — აღნიშნავს კვლავ იგი, „იმისთანა განვითარებული და გამოცდილი პედაგოგი, როგორც არის ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორი ბ. ალექსი ჭიჭინაძე, ქართული გრამატიკიდან ელემენტარულ ცნობებს ასწავლებინებს თავის მოსწავლეებს მეორე წლიდანვე“. ამასთან გოგებაშვილი იმაზეც კი მიუთითებს, რომ „შესაძლებელია, ზოგიერთი ცნობები რუსული გრამატიკიდან, რომელიც კალანდარიშვილის სახელმძღვანელოში მოქცეულნი არიან, ძნელნი აღმოჩნდნენ შესათვისებლად... მაგრამ ამგვარი ცნობების გამოტოვება მასწავლებელს ადვილად შეუძლიან. მით უმეტეს, — შენიშნავს იგი სამართლიანად, — როგორც ეს თვით

წიგნშია მოხსენებული, გრამატიკის პარაგრაფები არიან არა მოსწავლეთა საკითხავად, არამედ წარმოადგენენ მასალას, რომლითაც უნდა სარგებლობდეს მასწავლებელი“.

საერთოდ, მასწავლებელი, სახელმძღვანელო, პროგრამები, მეთოდები და სწავლების სხვადასხვა ხერხები იმიტთვის არსებობენ, რომ მოსწავლეს გადააღახვიონ ის სიძნელენი, რომელნიც ყველა უცხო ენის შესწავლას ახლავს თან. ამიტომ, გოგებაშვილის აზრით, სახელმძღვანელო წიგნისა თუ პროგრამის გაძარცვა და გადატაკება სიძნელისათვის თავის არიდების მიზნით „ისეთივე უგუნურებაა, როგორც ტყეში ფეხის ამოკვეთა მგლების შიშის გამო“.

დასასრულ, გოგებაშვილი მსრავალი დასაბუთებისა და მეცნიერული არგუმენტაციის შემდეგ გულისწყრომითაც აღნიშნავს, რომ ამ უკუღმართ მუნჯურ მეთოდს დამცველნი ქართველთა შორისაც აღმოაჩნდა და რომ, მათი წყალობით, სრულიად „გამოუსადეგარს, სრულიად უცხო წიგნებს, მეხსიერებისა და გონების დამამახინჯებელს, განიერი გზა აქვთ გახსნილი ჩვენი სკოლებისაკენ და სასარგებლო წიგნისათვის-კი თითქმის სრულიად შეკრულია ეს გზა“...

გოგებაშვილი, მისთვის ჩვეული გამხედრობითა და სიმტკიცით განაგრძობს რა ბრძოლას და იერიშს შეტევაზე გადმოსული მტრის წინააღმდეგ, აშკარად აღნიშნავს, რომ „ამისთანა უსამართლო მდგომარეობის დროს, როდესაც წაღმართობა შევიწროებულია და უკუღმართობა გამარჯვებული, გამოვიდა ვინმე ჩვენგანი და ხმა აღიმადლა გ. კალანდარიშვილის სახელმძღვანელოზედ,

რომლის გაკიცხვისათვის და მისი ვითომ მავნებლობის დამტკიცებისათვის არ ითაკილა არც ჭორი, არც ცილისწამება წიგნზედ და არც გადასხვაფერება ზოგიერთი პედაგოგის აზრთა ნაწყვეტებისა“...

„რამ აიძულა მისი დამწერი?—კითხულობს გოგებაშვილი,—და თვითონვე უპასუხებს:—ჩვენ ვხსნით მის უკულმართ ნაბიჯს მხოლოდ უმეცრებით, რომელიც ცხვირს იქით არასა ხედავს“.

გოგებაშვილს ამ „ქუთათური ბორას“ ქუთათურობაშიც ეჭვი შეაქვს, ადარებს მას ოთოთაანთ ჭორს და ასკვნის, რომ ისიც თბილელია, მაგრამ არა ბორა, არამედ კირკიტა, რომელიც აგრეთვე ფრინველია, მაგრამ პატარა; თუ ქუთათურობა დაიჩემა, ეს იმიტომ, რომ „იმას სურდა ეჩვენებინა ჩვენი საზოგადოებისათვის, რომ ვითომ „ქუთათური ბორა“ ბანს აძლევს ლიხის მთის იქიდგან იმ თბილელ კირკიტას, რომელიც ერთი კანცელარიის ლოცვა-კურთხევით და დარიგებით ადგენს რუსული ენის სახელმძღვანელოს და რომელიც ცდილობს კალანდარიშვილის წიგნის კიცხვით გზა გაუკვლიოს თავის ტაშკენტურ პედაგოგის ნაყოფსა“.¹

გოგებაშვილი გულისტკივილით აღნიშნავს იმ გარემოებასაც, რომ მოწინააღმდეგეთა და გამამბირებელთა ბანაკში მართალი ერთიანობაა და ჩვენ კი ბორას მსგავსნი გვყვანან, რომელნიც კალანდარიშვილის სასარგებლო წიგნის სკოლიდან გაძევებასა და ენის სწავლებაში უწინორდ მეცადინეთობასა რჩეობენო. გოგებაშვილი სასტი-

¹ ამ მხრივ საინტერესოა ი. გოგებაშვილის წერილი ლევიცკის წინააღმდეგ: იხ. ტ. II, გვ. 256—„თავგასულობა დირექტორისა“, სადაც ბევრი რამ არის საუფლისხმო და მისახვედრი ამ საკითხის გარშემო.

კად ილაშქრებს ენის სწავლებაში ამ უწიგნოდ მეცადინეობის მეთოდის წინააღმდეგ და სტატიის დასკვნაში სრულიად ობიექტურად და მიუდგომლად აღნიშნავს:

„კალანდარიშვილის სახელმძღვანელოს აქვს არა ერთი ნაკლოვანება, მაგრამ მაინც გამოსადეგი და სასარგებლო წიგნია, როგორც რუსულის ენის შესწავლისათვის, ისე დედა-ენისათვის, მხოლოდ მიუცილებლად საჭიროა, რომ მასწავლებელი სინდისიერად ეპყრობოდეს თავის თანამდებობას, ყოველი გაკვეთილისათვის ემზადებოდეს, ცოცხალი სიტყვით შეათვისებინებდეს ბავშვებს ყოველი პარაგრაფის შინაარსსა და წიგნსა ხმარობდეს მამულებელ ღონისძიებათა, გასამეორებლად და კითხვაში სავარჯიშოდ“.

ამგვარი იყო გ. კალანდარიშვილისა და ი. გოგებაშვილის ურთიერთობა და საერთოდ, მათი დამოკიდებულება სახალხო განათლებისადმი საქართველოში, რომლის იმიერ და ამიერ ჰროვინციების კულტურულად და სულიერად სრული გამთლიანებისაკენ სწრაფვა უკვე რელიეფურად ჩანდა, რაც თვითმპყრობელობისა და მისი ყოველი ჯურის დამჭაშმენისათვის იმდენად შესამჩნევი და საფრთხობელაც იყო, რომ გერასიმე კალანდარიშვილის უდროო გარდაცვალებით გამხიარულებულ ეკლესიის ერთ-ერთ ბობოლას—ექსარხოსს თავი ვერ შეუკავებია და 1874 წ. 22 მარტს კმაყოფილებით აღუნიშნავს კალანდარიშვილის „ქუთაისში ჩაკედომა“ და თბილისში გოგებაშვილის ავადმყოფობა.¹

მაგრამ გოგებაშვილი არც თვითმპყრობელობის ამ შავი, თუ კიდევ სხვა ფერის, აგენტების დევნას და არც საყვარელი მეგობრისა და თანამებრძოლის უდროო სიკვ-

¹ ხუგდიდის ისტ-გონ. მუზეუმი, -იონა მეუნარგიას დღიურები.

დიღს შეუშინებია, თუმცა ის ამ დიდმნიშვნელოვან სახალხო საქმეში ეგზომ საიმედო გ. კალანდარიშვილის ამ უეაშო მოწყვეტას გულში სამუდამო ბოღმად ატარებდა. იგი ამ აღრინდელ ბოღმასაც იქარებდა, როცა რუსეთის გამოჩენილი პედაგოგის ნ. ა. კორტის (1834-1883) უდროოდ გარდაცვალების გამო რუსეთის მოწინავე საზოგადოების გასაგონად ამბობდა: „პუშკინები, ლერმონტოვები, ბელინსკები, გოგოლები, დობროლიუბოვები, უშინსკები, კორტები სიყმაწვილეშივე იხოცებიან და კატაკოვები, ლეონტიევიები, პობედონოსცევიები, სუვორინები, მეშჩერსკები და სხვა ბნელეთის მოციქულები მათუსალაის ჟამს ცოცხლობენ და ყველას თავს აბეზრებენო“.

გ. კალანდარიშვილის ეს ხანმოკლე დეაწლი ერთგვარი საწყისია ქართული პედაგოგიური აზროვნების იმ თვალსაჩინო მაგისტრალისა, რომელიც მტკიცედ იაკობ გოგებაშვილშს გაავლო. მცდარად არ უნდა ჩაითვალოს ზემოაღნიშნული მედლიურის აზრიც, რომ „გოგებაშვილი გ. კალანდარიშვილის მეორე ეგზემპლიარი, ჭკვიანი, პატიოსანი მუშაკი და საზოგადოებისათვის დიდად მზრუნავი იყო“.

საზოგადოებისათვის ზრუნვა გ. კალანდარიშვილის ერთადერთი სამოქმედო ასპარეზი იყო. იგი სიტყვიტა და საქმიტ ემსახურებოდა სახალხო განათლების დიად საქმეს, მედგარი დამცველი იყო სწავლისა, სწავლებისა, სასწავლებლისა და მასწავლებლთა. ამ მხრივ მას საკუთარი კონცეფცია, გზა და თეორიული ძალაც გააჩნდა მის თვალწინ მიმდინარე ზოგიერთი მოვლენის გაგებისა და სწორი ახსნისათვის.

როცა „შორაპნელმა ბლალოჩინმა“¹ თავის სტატიაში² უმართებულოდ გააკრიტიკა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელი და ზოგიერთი ბრალდებაც კი წაუყენა მასწავლებლებს, გ. კალანდარიშვილმა მას ფრიად დასაბუთებული და მიუდგომელი პასუხი ფასცა, სადაც ამხილა ავტორის ულოგიკობა, ცილისმწამებლური გამოსვლა, დემაგოგია და კონსერვატიზმი“.³

გ. კალანდარიშვილის ეს წერილები გამართულია კეთილსინდისიერი, წესიერი, საქმიანი და საბუთიანი პოლემიკის ტონით. ამ წერილებში ავტორს რიგი საკუთარი შეხედულებანი და მოსაზრებანი აქვს გამოთქმული სწავლა-აღზრდაზე და სახალხო განათლებაზე. მათი ნიმუშები, რაკი ისინი საკმაოდ მოყვანილია თავის ადგილას, აქ არ დაგეჭირდება. აქ მხოლოდ კალანდარიშვილის პოლემიკურ და პუბლიცისტურ სტილზე თუ გავამახვილებთ მცირე ხნით მკითხველის ყურადღებას.

ერთ-ერთ პოლემიკურ სტატიაში „შ. ბ.“-თან, კალანდარიშვილი დასკვნაში წერს: „სათქმელი კიდევ ბევრი მაქვს, მაგრამ კმარა. რაც ზევით ვთქვი, ისიც საკმაოდ უჩვენებს, რა ხასიათი და ღირსება აქვს შ. ბ. მოქმედებას და კორესპონდენციებს, რამდენად დასაჯერია, რასაც იგი წერს“.

„რასაკვირველია, — განაგრძობს იქვე ავტორი, — რაც უნდა ილაპარაკოს შ. ბ., როგორც უნდა იმოქმედოს, საქმეს იმით ვნება არ მიეცემა; სასწავლებელს ექნება ყველაფერი, რასაც ის საჭიროებს: მას ექნება თავისი საავადმყოფო, გიმნასტიკა და ეყოლება ზედამხედველებიც-

¹ ფსევდონიმი დეკ. დავ. ლამბაშიძისა.

² „მნათობი“, 1869 წ. სექტ.-ოქტ.

³ „დროება“, 1869. № 41.

იმედია, ადრე თუ გვიან სამღვდლოებაც იზრუნებს გარემოსწავლეებისათვის სახლის აშენებაზე და საზოგადოდ მათი მღვდმარეობის გაუმჯობესებაზე. სამღვდლოებაში არიან და გამოჩნდებიან იმისთანა პირები, რომელთაც „შ. ბ-ზე უფრო აქვთ ვაგებაც და თანაგრძობაც საზოგადო საჭირო და სასარგებლო საქმეებისა და ისინი არა თუ რაიმე კერძო, პირადი ანგარების გამო, არ დაერიდებიან სამღვდლოებაში სიმართლის თქმას ასეთ აუცილებელს საჭიროებაზე, როგორიც არის საერთო სახლის აშენება მოსწავლეებისათვის, არამედ ეცდებიან თავს იდევან, რომ ეს საქმე სისრულეში მოიყვანონ“.

„Беда колы пироги начнет печи сапожник, а сапоги тачать пирожник“, ¹—დასძენს ავტორი.

ეს პოლემიკა, რომელიც თითქმის პრინციპული იყო და სამი წელი გრძელდებოდა, თანდათან ზრდიდა გ. კალანდარიშვილის ავტორიტეტს, თანამგრძობთ უხვევქდა მის გეგმებსა და პრაქტიკულ საქმიანობას სახალხო განათლებისა და საერთოდ პედაგოგიურ სფეროში, როგორც ახალი აღზრდის პრინციპების დამცველისა და შესაძლებლობის ფარგლებში მათი ცხოვრებაში გამტარებისას. სასწავლებელი, რომელშიც მას უხდებოდა მოღვაწეობა, თავისი ბუნებით უფრო კონსერვატიული და მოწინააღმდეგე უნდა ყოფილიყო ყოველგვარი ახალი რეფორმისა, რომელიც კი ხელს უწყობდა სასწავლებლის კედლებში მეცნიერების სხივთა ფართოდ შეჭრას.

ამიტომ ბუნებრივია გერასიმე კალანდარიშვილის რეფორმისტული და ნოვატორული მოქმედების წინააღმდეგ ისეთი დიდი და საკმაოდ ცნობილი კლერიკალის გალაშ-

¹ „დროება“, 1873, № 22.

ქრება, როგორც „მორაპნელი ბლალოჩინი“ იყო შემდეგ. იგი როგორც პრესაში, ისე ყოველ შეკრებაზე და ფართო ყრილობებზეც პრინციპულად გამოდიოდა გ. კალანდარიშვილის ყოველი ახალი წამოწყების წინააღმდეგ, იმ იმედით, რომ სამღვდელოება და საზოგადოებაც მას მხარს დაუჭერდა. მაგრამ ყნოსუა მისი ხშირად არ მართლდებოდა, რადგან ახალ სიოს მეტი საამური და მიმზიდველი სურნელება შექმონდა როგორც საერო, ისე საეკლესიო საზოგადოებაში და ჩვენი პოლემისტიც ხშირად უხერხულ მდგომარეობაში ვარდებოდა კალანდარიშვილისა და საზოგადოების პირისპირ.

კალანდარიშვილი უპასუხოდ არ სტოვებდა „შ. ბ.“ არც ერთ სტატიასა და რომელიმე კრების საანგარიშო წერილსაც კი, თუ ის მიმართული იყო სასწავლებლისა და მისი ზედამხედველის, ან მასწავლებელთა და სწავლა-აღზრდის რომელიმე მხარის წინააღმდეგ; არც იმ შემთხვევაში, თუ მისი მსჯელობა დემაგოგიურად წარიმართებოდა ვისმესთვის ჩრდილის მისაყენებლად. ერთ-ერთი კრების ანგარიშში შ. ბ. აღნიშნავს, რომ „ბლალოჩინების კენჭით არჩევა იმერეთში არ ივარგებს, რადგან ნასწავლი კაცები ცოტანი არიან; მერე კიდევ იმერეთის ხალხი სხვანაირი აზრისა არის, მრუდდემსჯელები და პირმოთნეები უფრო უყვართ და იმათ აირჩევენო“.¹

„ახლა ხომ მიხვდით, მკითხველო, — უპასუხებს კალანდარიშვილი, — რისთვის არის საჭირო განსაკუთრებით გამბედაობა და სიმბნე? აგრეთვე ხომ გაიგეთ, რა ანგარიშით უშოვნის შ. ბ. სამღვდელოებას დიდებას. მაშა-

¹ „მნათობი“, 1869 წ., სექტ.-ოქტ.

სადამე,—მიმართავს იგი შ. ბ-ს,—ვისაც ბლადოჩინობა ან სხვა ამორჩევითი თანამდებობა სურს სამღვდელოებაში, უნდა ეცადოს მრუდე მსჯელობას და პირმოთნეობას, თორემ ცარიელი დარჩება, ბლადოჩინად არ ამოირჩევენ. რა ჰქნან მაშინ იმ კაცებმა, რომელთაც არა თუ თასამდებობა, თვითონ ეს სახელი ისე შეჰყვარებიან, რომ თავის საკუთარ სახელად გაუხდიათ?“... შემდეგ, კვლავ მიმართავს რა შ. ბ-ს, ეუბნება: „თქვენ სცდებით, როდესაც ამბობთ, რომ იმერლებს მრუდე-მსჯელები უფრო უყვართ. ის, რასაც თქვენ მართო იმერლებს მი-აწერთ, ყველა განათლებული ხალხის თვისებაა... იმერეთის უსწავლელ ან მცირე ნასწავლ მღვდელთ შორის ურევია იმისთანაები, რომელნიც თავისი ბუნებითი ჰკუთნებდა და პატიოსნებით ბევრად სჯობიან ზოგიერთ კვაზი-სწავლულ მღვდლებს. ამიტომ სამღვდელოებამ რომ ბლადოჩინების ამორჩევის დროს პირველებს უპირატესობა მისცენ უკანასკნელზე—ეს არც გასაკვირველი იქნება და არც საწყენი...“¹

მაგრამ ყველაზე უფრო მტკივანი ადგილი მისთვის სასწავლებელი იყო, სადაც გაბატონებული იყო სქოლასტიკა, რომელსაც ჩვენი ქვეყნის სინამდვილეში ეროვნული ჩაგვრაც ემატებოდა, ორივე ეს კი ამ სკოლას საფრთხობელად ხდიდა ყოველი ქართველი მოზარდისათვის. თუ დავით გურამიშვილის პერიოდში „სწავლის მხოლოდ ძირი იყო მწარე“, ახლა იგი მთელ თავის მანძილზე იშხამებოდა.

სამოციანი წლების ისეთი მოწინავე ქართველი ჟურნალისტი, როგორც იყო სერგეი მესხი,—ეს მამამთავარი

¹ „დროება“, 1870, № 1.

ევროპული ყაიდის პირველი ქართული გაზეთისა და თვითონაც ევროპაში განათლებული, თავის გაზეთს „ღრობაში“ ჩვენი სკოლების შესახებ წერდა: „შეიყვანებენ თუ არა ყმაწვილს რომელსამე სასწავლებელში, იმწამსვე იმას აძლევენ ხელში ისეთ წიგნს, რომელიც სრულიად არ გაეგება; აზებირებენ ლოცვებს, ლექსებს და სხვა რამეებს ისეთ ენაზე, რომლისაც იმას იჩიიც არ ესმის; ყველა საგანს—წერა-კითხვას, სამღვთო წერილს, არითმეტიკას და სხვას ამავე უცხო ენაზე ასწავლიან. შემდეგ რის ვაი-ვაგლახითა და წვალებით ის გადადის მეორე, მესამე და მეოთხე კლასში. გაადვილების მაგივრად ყმაწვილს თანდათან უჭირს სწავლა, რადგან საგნები ემატება და ის ენა, რომელზედაც ამ საგნებს უხსნიან, ჯერ კიდევ არ ესმით რიგიანად. ამნაირად წვალობს ააწყალი შეგირდი, ხანდახან დღე და ღამე აკვდება საზეპირო გაკვეთილის სწავლას, მაგრამ, ცხადია, მაინც ძლიერ იშვიათად ისწავლის ამათსავით, რომლებიც ამ საგნებს თავის მშობლიურ ენაზე სწავლობენ. ამგვარად, სამი-ოთხი წლის შემდეგ ის და მისი დედ-მამა რწმუნდებიან, რომ ყმაწვილი უნიჭო არის და ან თავის ნებით გამოდის, ან ძალით დაითხოვენ სასწავლებლიდან უნიჭობისათვის“.¹

სწორედ ამ გაბატონებული უკუღმართობის წინააღმდეგ მებრძოლი ახალგაზრდა პედაგოგი გ. კალანდარიშვილი ყველაზე უფრო მგრძნობიარებას, ტემპერამენტსა და სიმკაცრეს პოლემიკის ამ სფეროში იჩენს თავის მოწინააღმდეგესთან.

¹ ნაწერები სერგეი მუსხისა, გვ. 88.

„თქვენ არასოდეს არ ყოფილხართ ჩვენი სასწავლებლის კლასებში,—მიმართავს ის შ. ბ.-ს,—რომ ყური გეგდოთ და შეგედგინათ აზრი იმაზე, რა ღირსებაც და რა ნაკლულოვანება აქვს მათი სწავლის მეთოდს. შევეძლოთ, რომ თქვენ ეს გაგვინჯათ თუ არა—ეს სხვა საქმეა...“ და რამდენიმე ფაქტის დასახელებსა და ლოგიკური მსჯელობის შემდეგ ის კვლავ მიმართავს მოწინააღმდეგეს, რომელსაც კატეგორიულად ეუბნება:

„1. თქვენ უნდა დალაგებით, გარკვევით წარმოთქვათ და დაამტკიცოთ, რომელი მასწავლებელი რით არ ვარგა და არ არის თავისი თანამდებობის ღირსი;

2. თქვენ რომ აცხადებთ: როდესაც მოსწავლეების მამები მასწავლებლებთან მიდიან და ჰკითხავენ — რატომ ჩვენი შვილები არ სწავლობენო, ისინი პასუხად ეუბნებიანო—თქვენს შვილებს გულისყური არა აქვსთო, თქვენ უნდა დაამტკიცოთ რომელი მასწავლებლები იცევიან ასე;

3. თქვენ უნდა განსაზღვრებით გამოაცხადოთ და დაამტკიცოთ, რაში შეამჩნიეთ სასწავლებლის მთავრობის მოუმჭირნეობა“...

„ვთავებ ჩემს პასუხს ჰეინეს სიტყვებით: „ყველა კაცს აქვს უფლება როგორც უნდა ხეპრე იყოს, მაგრამ იმის ნება კი არა აქვს, ეს უფლება ბოროტად მოიხმაროს“. ¹

ამ გრცელ სტატიაში კალანდარიშვილი ძირფესვიანად აბათილებს შ. ბ.-ის მიერ წარმოდგენილ მოსაზრებებსა და ბრალდებებს. ამგვარად წამოსროლილ ფრაზებს დამტკიცება უნდაო, ეუბნება ის ოპონენტს და კატეგორიულად უყენებს კითხვებს. ამ მცირე ამონაწერებით საკ-

¹ „მნათობი“, 1871, № 1.

მაოდ იგრძნობა სტილი და საერთო განწყობილება
გ. კალანდარიშვილის პუბლიცისტიკისა, რომელიც მუ-
დამ სკოლისა და სახალხო განათლების საკითხებს დასტ-
რიალებდა. ეს გზა შემდეგ იაკობ გოგებაშვილმა განაგრ-
ძო და გააერთიანა ჩვენში, და გერასიმე კალანდარიშვი-
ლის სახელის უკვდავყოფასაც მან შეუწყო ხელი იმიო-
რუმ იგი მთელი ორი ათეული წლების მანძილზე პატრო-
ნობდა, რედაქტორობდა და სისტემატურად სცემდა უდ-
როოდ გარდაცვლილი ავტორი-მეგობრის ზემოდასახე-
ლებულ სახელმძღვანელოს.

ქართული სახალხო განათლების ისტორია არ დაივიწყ-
ებს სახელს გერასიმე კალანდარიშვილისას, რომელსაც
თამამად შეეძლო უზრუნველყოფად ეთქვა: „რაც შეიძ-
ლება მეტი სარგებლობა მოვუტანო ჩემს სამშობლოს—
აი, ერთადერთი მიზანი ჩემი ცხოვრებისა“.

რედაქტორი ვ. ჯაფარიძე

Соломон Цаишвили

ГЕРАСИМ КАЛАНДАРИШВИЛИ

(монография на грузинском языке)

Изд. газ. „Сахалხო განათლება“

19 Тбилиსი 47 г.

3960 6 896.

4/150

25740

~~337/23~~